

Polónyi István

A FELSŐOKTATÁS GAZDASÁGI JELLEMZŐI

A FELSŐOKTATÁS GAZDASÁGI JELLEMZŐI

Polónyi István

Oktatókutató Intézet
Budapest
1996

Kutatás közben 213
Az Oktatókutató Intézet sorozata

Sorozatszerkesztő
Tót Éva

A tanulmány "A felsőoktatás modernizálása" c project keretében készült.
Megrendelte: Benko and Associates, Inc.

Az Oktatókutató Intézetben rendezett szakmai vitán a kézirat bírálói voltak:
Kutas János, Setényi János

Oktatókutató Intézet
ISSN 0865-4409
ISBN 963 404 315 1

Felelős kiadó: az Oktatókutató Intézet főigazgatója
Műszaki vezető: Orosz Józsefné
Műszaki szerkesztő: Híves Tamás
Terjedelem: 3,5 ív
Készült az Oktatókutató Intézet sokszorosítójában

Tartalom

1. A FELSŐOKTATÁS GAZDASÁGI KÖRNYEZETE	5
1.1 A közkiadás-politika változása a jóléti államokban	5
1.2 A hazai közkiadás-politika – az államháztartási reform	7
1.3 Az államháztartási reform célkitűzései a felsőoktatási szférában	12
1.4 A hazai nemzetgazdaság teljesítőképességének várható alakulása	13
1.5 A privát iskolák és vállalkozási alapú képzés tendenciái	15
1.6 A felsőoktatás képzési szerkezete	19
1.7 A felsőoktatási fejlesztésre vonatkozó országgyűlési határozat	26
2. A FELSŐOKTATÁS GAZDASÁGI JELLEMZŐINEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHASONLÍTÁSA	27
2.1 A felsőoktatás néhány gazdasági mutatója nemzetközi összehasonlításban	29
2.2 Az alacsony költséghatékonyság okai	30
3. A HAZAI FELSŐOKTATÁS NÉHÁNY JELLEMZŐJÉNEK ALAKULÁSA A KILENCVENES ÉVEKBEN	39
3.1 A hallgatólétszám	39
3.2 A költségvetési ráfordítások	41
4. A FELSŐOKTATÁSI KUTATÁS NÉHÁNY JELLEMZŐJE	44
4.1 A K+F ráfordítások nemzetközi összehasonlításban	45
4.2 A hazai K+F ráfordítások alakulása a kilencvenes években	46
4.3 A felsőoktatási kutatóhelyek K+F ráfordításai	49
4.4 A felsőoktatási kutatóhelyek néhány jellemzője	52
5. HALLGATÓ TANDÍJAK, TÉRÍTÉSI DÍJAK ÉS A HALLGATÓK TÁMOGATÁSA	54
5.1 A tandíj	54
5.2 A hallgatói térítési díjak	57
5.3 A hallgatók támogatás	57
5.4 A meg nem valósult hallgatói hitel	60

1. A FELSŐOKTATÁS GAZDASÁGI KÖRNYEZETE

A felsőoktatás gazdasági elemzésének ki kell terjednie mind a felsőoktatás finanszírozásának nemzetközi tendenciáira, mind pedig a befoglaló nemzetgazdaság – valamint a felsőoktatásra közvetlenül ható szereplők – sajátosságainak, pillanatnyi és várható helyzetének elemzésére.¹

1.1 A közkiadás-politika változása a jóléti államokban

A jóléti államok, amelyekben a második világháború után általános tendencia volt a közkiadások növekvő aránya a nemzeti össztermékből, a hetvenes évek közepétől olyan gazdasági kihívás elé kerültek, amely a közösségi szféra finanszírozásának gyökeres újra gondolását és átformálását eredményezte. E gazdasági kihívást több tényező okozta:

- Az egyik egy rövid távú sokk, a hetvenes évek közepének olajár-robbanása és a nyomában járó gazdasági recesszió volt, amelyet követően a gazdasági növekedés mindenhol lelassult, a munkanélküliség megnövekedett, majd magas szinten stabilizálódott, és a munkanélküliek ellátásából adódó kiadások növekedtek.
- A másik – hosszú távú – tényező a népesség öregedése és a nyugdíjbiztosítási rendszerek felfutása, amelynek következtében a nyugdíjkiadások, az egészségügyi ellátás költségei rendkívül jelentős mértékben növekednek.
- Egy további tényező, részint a helyi önkormányzatok (infrastruktúra fejlesztésből és működtetésből adódó) kiadásainak növekedése, az oktatás kiterjedéséből adódó támogatási igény-növekedés részint pedig a központi kormányzati (védelmi, kutatási stb.) kiadások emelkedése volt.

A gazdasági depresszió következtében szűkös költségvetési kondíciók, s a fenti tényezők következtében növekvő közösségi támogatási igények a nyolcvanas évek elejétől új közösségi finanszírozás-politika dominánssá válását eredményezték. Ennek következtében lelassult, majd megállt a közkiadások arányának növekedése.

---

¹ Ez a tanulmány része a felsőoktatás fejlesztésére szolgáló világbanki hitelfelvétel előkészítésének.

Lényegében valamennyi fejlett európai országban csökkentették az állam újraelosztó szerepét, növelve a helyi és az intézményi szintű gazdálkodási önállóságot és felelősséget. Az önkormányzatok, az oktatás és az egészségügy finanszírozásában is a normatív alapon vagy a teljesítményelven történő pénzfolyósítás terjedt el. A normatív finanszírozás és a gazdálkodási autonómia az oktatás finanszírozási válságára adott kormányzati válasz², amely gyakorlatilag a hatékonyság növelésének és a költségvetési támogatás csökkentésének eszközeként funkcionált.

Azt is hozzá kell tenni, hogy ugyanakkor a normatív finanszírozás a legtöbb elosztási rendszerben csak egy csatorna, amely mellett más kiegészítő finanszírozási csatornák is léteznek. A normatív finanszírozásnak ugyanis ugyanaz a hátránya mint az előnye: mind az állam befolyásoló szerepét, mind az adott szféra szakmapolitikai törekvéseit beszűkíti. Így szükség van olyan finanszírozási csatornákra, amely alkalmas a preferenciák, kormányzati stratégiák, szakmai politikák érvényre juttatására. Ezen kiegészítő finanszírozási csatornák működtetésére általános megoldás a fejlett világban a "köztes szervezetek" létrehozása és működtetése³.

---

² Több nyugat-európai ország közelmúltbeli és mai fejlődésének áttekintése azt is jól szemlélteti, hogy a közkiadás-politika ezen új elvei az évek során erodálódnak is, s így bizonyos időnként újabb korrekciókra, megszorításokra kényszerülnek a kormányok – természetesen nem függetlenül politikai beállítottságuktól.

³ Ezen köztes szervezetek egy-egy nagyobb társadalmi szféra, ill. nagyobb elosztási rendszer olyan testületei – és az azokat kiszolgáló professzionális apparátusok – amelyek a kormányzati politika és az adott szféra hosszú távú fejlesztési elképzeléseinek, rövid távú érdekeinek és céljainak összehangolását szolgálják. Tevékenységük a szféra hosszú távú tendenciáinak – nálunk rossz emléké – tervezése, e tervek alapján a kormányzati elképzeléseket szem előtt tartó, de a szféra érdekeire is tekintettel lévő rövid távú célok, feladatok azonosítása, s ezeknek a rendelkezésükre álló (normatív finanszírozáson felüli) kiegészítő források segítségével történő megvalósítása.

1.2 A hazai közkiadás-politika – az államháztartási reform

A hazai jóléti és közkiadások a nyolcvanas évek elejétől folyamatosan növekedtek, gyakorlatilag egészen 1994-ig. Az államháztartás kiadásai a GDP-hez viszonyítva 1993-ban 57%-ot, 1994-ben több mint 58 %-ot tettek ki.⁴

Eközben Magyarország gazdasági növekedése 1977 óta megrekedt. A GDP 1980 és 1990 között átlagosan évi 1,1 %-kal nőtt, 1990-1993 között évi 5,4 %-kal csökkent, majd 1993-1996 között 1,9 %-kal emelkedik. Így 1996-ban az ország GDP-je a saját 1980. évi szintjén van.⁵

A magyar állam tehát jóval szélesebb, átfogóbb kritériumok alapján ad juttatásokat az adófizetők pénzéből, mint a világ legtöbb más állama. Magyarország az államszocializmus idején "koraszülött jóléti állammá vált", s ez a tendencia a rendszerváltást követő első időszakban sem változott.⁶ Az államháztartás kiadásainak ez a szintje, amely nemzetközi összehasonlításokban is rendkívül magas, gyakorlatilag fenntarthatatlan.⁷ A jóléti szférában mindenképpen vissza kell szorítani az állami, központi adókból finanszírozott részvételt, s ösztönözni az önkéntes munkaadói, munkavállalói hozzájárulásokat, az önkormányzati, a non-profit szervezetek és a közvetlen fogyasztók hozzájárulását.

A társadalmi, gazdasági rendszerváltást követően – de lényegében már az azt közvetlenül megelőző időszakban is, a nyolcvanas évek végétől – a magyar kormányok gazdasági programjainak különböző hangsúllyal meghirdetett és végrehajtott – de leginkább halogatott – eleme a nagy elosztó rendszerek reformja, az államháztartási reform, a stabilizáció.

⁴ Az államháztartás kiadásai a GDP %-ában 1993-ban:

<i>Kiadások összesen a GDP %-ában 1993-ban</i>	<i>57 %</i>
ebből	
általános igazgatás	5 %
honvédelem	2%
oktatás és egészségügy	11%
gazdasági támogatás és beruházás	9%
szociális transzfer	17%
(ebből: nyugdíj)	(10%)
kamat	5%
egyéb	8%

(Forrás: Hetényi István: Az államháztartás reformjának helyzete PM, 1995)

⁵ Stark Antal: A Művelődési és Közoktatási Minisztérium ágazatai az államháztartásban – kézirat Budapest, 1996. Március.

⁶ Kornai János: A legfontosabb a tartós növekedés, Népszabadság 1994. aug. 29.,30.,31., szept. 1.,2.

⁷ "A jóléti állam kialakulása a modern civilizáció egyik nagy vívmánya, amelyet meg kell őrizni – de amelynek hatókörét célszerű szűkebbre szorítani, s más elosztó mechanizmusokkal kiegészíteni." – írja Kornai János A magyar gazdaságpolitika dilemmái – c. cikkében, Közgazdasági Szemle 1995. 7-8. sz.

Az államháztartás legjelentősebb problémái a következőkben foglalhatók össze⁸:

- Az államháztartási kiadások terjedelme rendkívül nagy;
- A bevételek mértéke magas, mégsem képes fedezni a kiadásokat;
- A kiadásokban magas az igazgatás, a nyugdíj, a családtámogatási kiadások, valamint az adósságszolgálat aránya.
- Az adóbevételek között:
  - magas a vám,
  - rendkívül magas a társadalombiztosítási járulék
  - magas a vállalkozásokat terhelő társasági adó, és
  - magas az egyéneket terhelő személyi jövedelemadó.

Az államháztartás reform legfontosabb területei és elemei a következők⁹:

a./ Az államháztartási reform egyik fő területe a költségvetési gazdálkodás reformja. Elsődleges célja a közpénzekkel történő hatékonyabb gazdálkodás. Legfontosabb elemei:

- a közbeszerzések szabályozása, a közpénzekből történő beszerzés versenyszabályainak előírása,
- a közpénzekkel történő tervszerű, takarékos, pénzkímélő gazdálkodás: a Kincstár felállítása

b./ Az államháztartási reform másik fő területe a költségvetési intézmények körének valamint gazdálkodási, ösztönzési rendszerüknek a reformja: a költségvetési szervek által ellátott feladatok mélyreható racionalizálása, üzemi, tulajdoni szerkezetének átépítése, a költségvetési szférában maradó kör hatékonyságának növelése. (Az államháztartás feladatait több mint 20.000 költségvetési szerv, és kb. 900.000 közalkalmazott – ezen belül 100.000 köztisztviselő – látja el.) A reform legfontosabb elemei ezen a területen:

- a költségvetési intézmények körének felülvizsgálata, a feladatok – s velük az intézmények – egy részének más, nem költségvetési intézményi formában történő megoldása,
- takarékos és teljesítményre ösztönző létszám- és bérgazdálkodás,
- ésszerű beszerzési és beruházási tevékenység kialakítása, szabályozása,

---

⁸ Hetényi István: Az államháztartás reformjának helyzete – Pénzügyminisztérium 1995.

⁹ Hetényi István – Az államháztartás reformjának helyzete – Pénzügyminisztérium 1995 – alapján. (Fontos hozzáfűzni, hogy Hetényi István a Pénzügyminisztériumban működő államháztartási reformbizottság vezetője).

- a költségvetési gazdálkodás hatékony ellenőrzése,
- a tényleges társadalmi ráfordításokat szem előtt tartó díjpolitika kialakítása.

c./ Az államháztartási reform további fontos területe az államnak a gazdasági életbe történő túlzott és túldifferenciált, direkt beavatkozások csökkentése (Az államszocialista gazdaságpolitika jellemzője volt az igen nagy mértékű elvonások és ugyancsak nagy mértékű állami támogatások. A költségvetés gazdasági célú kiadásai a nyolcvanas években elérték a GDP 15 %-át – ez 1993-ra 8 %-ra csökkent.)

A reform célja e területen a direkt beavatkozások (támogatások, adókedvezmények) mértékének csökkentése, s egy szűken megállapított preferenciarendszer alapján történő leszorítása, illetve az igazolható piaci tökéletlenségek által igazolt körre (pl. környezetvédelem) történő leszűkítése. Ennek eszközei:

- a normatív adórendszer,
- a korszerű vámtörvények,
- a fogyasztói támogatások mérséklése,
- a mezőgazdasági támogatások összhangba hozása a nemzetközi megállapodásokkal, normákkal,
- a meghatározott preferenciákat közvetítő Állami Fejlesztési Bank kialakítása,
- az export közvetett segítése (exporthitelezés, garancia)

d./ Az államháztartási reform további fontos területe az adórendszer és az adóigazgatás fejlesztése. (A magyar adóteher nemzetközi összehasonlításban igen magas, ami az államháztartás nagy méretéből, s így nagy forrásigényéből származik. Az adóteher a GDP-hez képest 40 %-os nagyságú, míg egy hasonló fejlettségű országban 20-30 % körüli. Az adórendszer másik problémája, hogy nagy az adómegkerülés aránya, a szürke gazdaság szélesebb mint a fejlett országokban.) Az adóbevétel szerkezetének elemzése azt mutatja, hogy nemzetközi összehasonlításban elsősorban a vám, vámpótlék és a társadalombiztosítási járulék a magas. A következő években elkerülhetetlen a társadalombiztosítási járulék és a vámok, vámpótlékok csökkentése. Ebből adódóan:

- az egyik legsürgetőbb államháztartási reform-feladat a (már megkezdett) társadalombiztosítási reform

- a társadalombiztosítási járulék és a vám, vámpótlék bevétel csökkenése miatt nélkülözhetetlen az államháztartás kiadásainak csökkentése,
- viszont rövidebb távon aligha lehet más adóterhek csökkentésére számítani – (ugyanis ez még radikálisabb kiadás visszafogást igényelne az államháztartásban)
- – így az adópolitikában meghatározó fontosságú az adókiivetés és beszedés teljes körűsége – ami részint az adókedvezmények szűkítését igényli, részint az adóigazgatás, adóbehajtás fejlesztését.

e./ Az államháztartási reform meghatározó eleme a jóléti rendszerek reformja. Az elmúlt 40 évben kialakított jóléti rendszert az egyenlősített jövedelemelosztás, a széles körű, de szerény ellátás jellemezte. Az örökölt jóléti rendszer társadalmilag és gazdaságilag ellentétbe került a piacgazdaság alapvonásaival és anyagi lehetőségeivel.

A reform célja: a jelenleginél társadalmilag méltányosabb, a gazdaság fejlettségével, teherviselő-képességével összhangban álló, az egyéni felelősségnek, döntési lehetőségnek teret adó, rászorultsági elven alapuló, a munkavállalási hajlamot nem csökkentő, célzottabb jóléti rendszer kialakítása, amelynek során át kell alakítani

- a nyugdíjrendszert,
- az egészségügyi ellátást,
- a jövedelempótló támogatások rendszerét.

Az államháztartási reform célkitűzéseit az alábbi táblázat szemlélteti¹⁰:

---

¹⁰ Hetényi (1995) idézett munkájának adatai alapján.

Az államháztartás kiadásainak a reform eredményeként tervezett alakulása

	A GDP %-ában		
	1993	2000 körül	Hosszú távon
<i>Kiadások összes</i>	57 %	50 %	45 %
ebből			
általános igazgatás	5 %	4%	4%
honvédelem	2%	2%	2%
oktatás és egészségügy	11%	11%	11%
gazdasági támogatás és beruházás	9%	7%	6%
szociális transzfer	17%	14%	12%
(ebből: nyugdíj)	(10%)	(9%)	(8%)
kamat	5%	6%	4%
egyéb	8%	6%	6%

Az államháztartás adóbevételeinek a reformja nyomán tervezett alakulása

	A GDP %-ában		
	1993	2000 körül	Hosszú távon
<i>Adóbevételek</i>	41 %	36 %	33 %
ebből			
vám jellegű	4%	3%	1%
tb-járulék	13%	10%	8%

Az államháztartási reform néhány eleme a rendszerváltást közvetlenül megelőzően, számos eleme pedig a rendszerváltást követően megvalósult. Kialakultak a normatív adórendszer és a vámtörvények legfontosabb elemei, lényegében megszűntek a fogyasztói támogatások, megkezdődött a mezőgazdasági támogatások összhangba hozása a nemzetközi megállapodásokkal és nemzetközi normákkal, az államnak a gazdasági életbe történő beavatkozása radikálisan visszaszorult. Megszületett az államháztartási törvény, a közbeszerzési törvény, majd 1995-ben megtörtént a kincstár felállítása.

Az 1994-es választások után hatalomra került kormány halaszthatatlan feladatként szembesült a gazdasági stabilizáció és az államháztartási reform felgyorsításának szükségességével, mindeekelőtt az adórendszer és az adóigazgatás fejlesztésének, a (már megkezdett) társadalombiztosítási és egészségügyi reform folytatásának, a nyugdíjrendszer, a jövedelempótló támogatási rendszer átalakításának szükségességével.

Sürgetően került előtérbe a társadalombiztosítási járulék és a vám, vámpótlék bevétel csökkenése miatt az államháztartási kiadások csökkentésének igénye, a

költségvetési intézmények körének valamint gazdálkodási, ösztönzési rendszerük reformjának felgyorsítása.

1.3 Az államháztartási reform célkitűzései a felsőoktatási szférában ¹¹

A felsőoktatással foglalkozó államháztartási reformanyagok megállapítása szerint a felsőoktatás működése súlyos zavarokkal küzd. Nem rendezett a kormánynak a felsőoktatással kapcsolatos feladatvállalása, a teljesítmény-követelmények nem megfelelőek, alacsony a költséghatékonyság. A közalkalmazotti törvény nem alkalmas a hatékony oktatás szolgálatára.

A felsőoktatás területén komoly problémák vannak a képzési szerkezetben. Az intézmények működését alacsony hatékonyságú foglalkoztatás-politika jellemzi. Az intézményhálózat és a belső intézményi szervezet is elaprózott.

Nélkülözhetetlen a felsőoktatásra vonatkozó törvények olyan irányú módosítása, amely a teljesítmény-követelmények erősítését, az állami feladatvállalás egyértelművé tételét, valamint a hatékonyság javítását eredményezi.

A felsőoktatási törvény államháztartási reformmal összhangban álló módosításának legfontosabb céljai a következők:

- az intézményrendszer elaprózottságát megszüntető intézményi integrációs forma kialakítása,
- a képzési struktúra társadalmi, gazdasági szükségletekkel összhangban álló alakítását elősegítő tervezési, irányítási rendszer kialakítása (a Felsőoktatási és Tudományos Tanács által meghatározott felsőoktatási keretszám)
- a teljesítménnyel arányos, a költséghatékonyság javítását ösztönző normatív állami finanszírozás bevezetése,
- rövid idejű, felsőfokú szakképzés bevezetése a felsőoktatásban részint a gazdaság szakemberigényének kielégítése, részint a minőségi belső szelekció elősegítése céljából.

A felsőoktatásban az egyik legaktuálisabb, legsürgetőbb feladat a felsőoktatási intézményhálózat racionalizálása. Ennek egyik meghatározó útja az egy-egy városban, esetleg szűkebb régióban található intézmények egy intézményben, egy felső-

---

¹¹ Jelen dolgozat készítésével párhuzamosan zajlik a felsőoktatási törvény módosításának előkészítése. Az írás ezért adatait és helyzetelemzését tekintve e törvénymódosítást megelőző állapotokat tükrözi.

oktatási szövetségben történő egyesülése. Az integrációkhoz nem kapcsolódó kis intézmények esetében elképzelhető alternatíva a költségvetési intézményi körből történő kikerülés, más fenntartóhoz, vagy más működési formába történő átkerülés.

A normatív állami finanszírozás bevezetése mellett a felsőoktatás finanszírozási reformjának és gazdasági racionalizálásának több más eleme is előtérbe kerül:

- az állami feladatként finanszírozott hallgatólétszám mellett nagyobb teret kap a költségterítéses képzés,
- a hallgatók természetbeni támogatásainak (diákotthoni ellátás) pénzbeli támogatássá alakítása, s párhuzamosan az ellátás önköltségessé tétele,
- a hallgatók támogatási rendszerének – a tandíjrendszerrel együtt történő – továbbfejlesztése,
- az intézmények profiltisztítása, a kollégiumok, tangazdaságok, gyakorló iskolák, klinikák, munkahelyi óvodák, üdülők, vállalkozások stb. racionálisabb szervezeti, működési keretek közé helyezése.
- A felsőoktatás ráfordításai az ország gazdasági színvonalához viszonyítva igen jónak mondhatók. A ráfordítások reálértékének csökkentése azonban legfeljebb átmenetileg, a válságkezelés keretében képzelhető el, tartósan azonban nem.

1.4 A hazai nemzetgazdaság teljesítőképességének várható alakulása

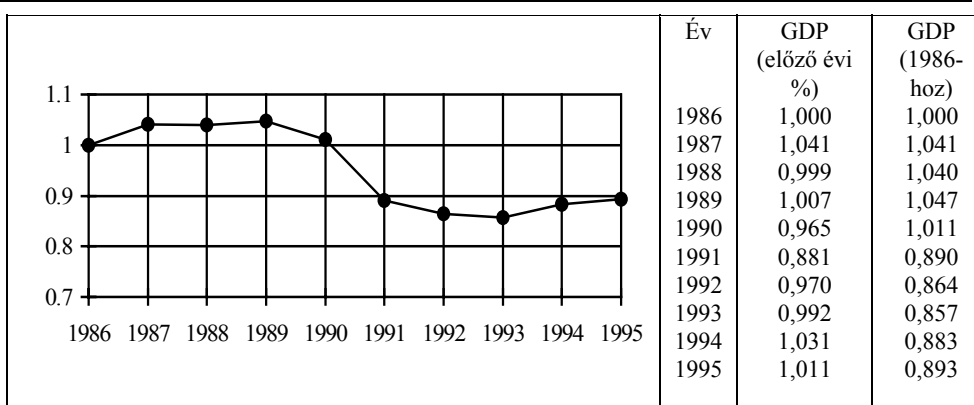
A magyar gazdaságnak az elkövetkező évtizedbeli teljesítmény-alakulásáról igen óvatos becslések léteznek csupán. Mára általában elfogadottá vált az a vélemény, hogy a hazai gazdaság valószínűleg rendkívül lassan, de egy mérsékelt ütemű növekedési pályára léphet.¹² Ennek kezdetét 1995-re jósolták, újabban 1997-re,

---

¹² A társadalmi-gazdasági rendszerváltást követően általános szakmai és politikai várokozásaként lehetett elkönyvelni egy közeli jövőben remélt jelentősebb fellendülést. Ehrlich Éva és Révész Gábor 1992-es tanulmányában (Ehrlich-Révész: Optimista jövőkép Magyarországra 2005-ig. – MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Világgazdasági Kutató Intézet) olyan optimista scenáriót vázolt fel, mely szerint – megfelelő politikai és gazdaságpolitikai feltételek mellett – a gazdaság a depresszióból viszonylag gyorsan évi 3,0 – 3,5 %-os növekedési pályára áll, s ennek eredményeként Magyarország visszatér a Nyugat-Európához viszonyított történelmi gazdasági pozíciójába. Ez azt jelentené, hogy az egy főre jutó magyar GDP az Ausztriaihoz viszonyított jelenlegi kb. 50 %-ról, 2005-re kb. 67 %-ra növekedne. Mára ezek a várokozások lényegesen visszafogottabbá váltak. Ugyanis az ország gazdasági növekedése elmaradt.

ill. 1998-ra teszik. Ugyanakkor a várható növekedés néhány fontosabb jellemzőjét előre lehet vetíteni:

- "Nagy határozottsággal állítható ..., hogy nem várható fellendülés, és hogy a fejlődés nem lesz egyenletes. A növekedést elég gyakran restriktív intézkedések, kisebb visszaesések fogják félbeszakítani."¹³
- A növekedés átlagos évi üteme aligha lesz nagyobb 2-3 %-nál.¹⁴
- A 2-3 %-os várható átlagos növekedési ütem azonban csak a beruházási ráta emelkedésével valósulhat meg¹⁵, a beruházási ráta 25 % körüli nagyságúra

Forrás: Magyar Statisztikai zsebkönyv 1994. – KSH. Bp. 1995.

Mint Ehrlich és Révész újabb, 1994-es tanulmányában megállapítja „a szakközvélemény tehát belső és külföldön egyaránt két-három recessziós évre ... számított. Az volt a várakozás, hogy két-három évet követően – új tartalommal, a terjedő magántulajdon alapján – a fejlett Európához való folyamatos politikai és gazdasági integrálódással megindul, majd felgyorsul a fejlődés. Nem ez történt. Az átmenet kezdetét mély és hosszantartó válság jellemzi. Egyelőre (1993 utolsó harmadában) a fellendülés jelei és kiváltói még nem látszanak.” (Kiemelések Ehrlich – Révész) – Ehrlich Éva – Révész Gábor: Várakozások és valóság, Közgazdasági Szemle 1994. február.

¹³ Erdős Tibor: A tartós gazdasági növekedés realitásai és akadályai, Közgazdasági Szemle, 1994. 6. Erdős szerint a várható „gazdasági fejlődési folyamat külsőleg hasonlítani fog az 1950-es évek Angliájának stop-go ciklusaira.” Véleménye szerint nálunk csak igen szerényen vannak meg a fellendülés feltételei (versenyképes termelői tartalék kapacitások, versenyképes munkaerő-állomány). Így a teljesítménynövekedés alapja döntően a szerkezetváltást segítő beruházások növekedése lehet.

¹⁴ Erdős (id.m.) szerint évi 2-3 %-os növekedési ütem mellett finanszírozható a nemzetközi pénzpiacra évi 1-1,5 milliárd dolláros nettó adósságnövekmény, ami kb. 1,5 milliárd dolláros működőtőkeimport mellett 2,5-3 milliárd dollár összegű folyó fizetésimérleg-hiányt enged meg.

Hozzá kell tenni, hogy Andorka tanulmányában két kevésbé kedvező scenáriót is feltételez: 1. a gazdasági stagnálás folytatódik, 2. az egy főre jutó GDP tovább csökken, bár feltételezi, hogy „a stagnálási és a katasztrófascenáriók elkerülésének nagyobb, sőt remélhetőleg sokkal nagyobb az esélye, mint 50 %...” (Andorka Rudolf: A magyar társadalom: a múlt öröksége, a rendszerváltozás problémái és a lehetséges jövőbeli fejlődés 2005-ig, in: Valóság 1995. 2. és 3. szám).

¹⁵ Mind Erdős (i.m.), mind Kornai János (A legfontosabb: a tartós növekedés – Népszabadság, 1994. aug. 29., 30., 31., szept. 1., 2.) a felhalmozás növekedésének előmozdítását szorgalmazza a fogyasztás-

növelése viszont a fogyasztásbővülést nem, vagy csupán rendkívül szerény mértékben teszi lehetővé.¹⁶

- A várható növekedés ellenére a jövedelemelosztásban elkerülhetetlen a feszültségek keletkezése, a szociális viszonyokból eredő társadalmi-politikai ellentétek megjelenése. Nélkülözhetetlen a nagy elosztási rendszerek reformja, amelynek célja a takarékoság és a rászorultsági elv érvényesítése.¹⁷

Összességében tehát megállapítható, hogy optimális – egy szerény, évi 2-3 %-os növekedéssel számoló – esetben mind a közoktatási stratégia, mind a felsőoktatás fejlesztése során azzal kell számolni, hogy az elkövetkező évtizedben a gazdaság teljesítőképessége nem teszi lehetővé a köz- és felsőoktatásra fordítható források bővülését. Egy ennél nagyobb gazdasági növekedés esetében képzelhető csak el a ráfordítások növelhetősége, azonban ez sem jelenti majd a GDP-hez mért arány növekedését.

1.5 A privát iskolák és vállalkozási alapú képzés tendenciái

A privát iskolafenntartók az oktatás teljes vertikumában megjelentek, megjelenésük ellenére azonban ma a közoktatás domináns intézményfenntartói az önkormányzatok, a felsőoktatás meghatározó intézményfenntartója pedig az állam.

A közoktatás területén gyakorlatilag valamennyi oktatási szinten több mint 95 % az önkormányzatok és a központi költségvetési szervek¹⁸ által fenntartott intézmény. Ettől eltérő arány egyedül a ("tisztá" – ti. nem szakközépiskolával közös) gimnáziumok esetében található, ahol a nem állami, nem önkormányzati fenntartók aránya megközelíti a 20 %-ot.

---

tás terhére. Mint Kornai írja: „... a gazdaság növekedését ássák alá azok az arányok, amelyek hosszú idő óta érvényesülnek a felhalmozás és a fogyasztás között. (...) Ezeket az arányokat következetesen és tartósan meg kell változtatni: a felhalmozási hányad csökkenésének tendenciája helyébe a hányad növekedésének tendenciájának kellene lépnie.” (Im.)

¹⁶ Erdős (i. m.) szerint 2 %-os gazdasági növekedés mellett a beruházási ráta szükséges növelése nem tesz lehetővé fogyasztásbővülést, 3 % esetében pedig legfeljebb 1 % fordítható erre.

¹⁷ Erdős i.m.

¹⁸ A központi költségvetési szervek által fenntartott oktatási intézmények túlnyomó többsége felsőoktatási intézmény által fenntartott gyakorló óvoda és iskola, kisebbik része minisztériumok által fenntartott ún. központi közoktatási intézmény (HM és BM gyermekintézmények, FM szakoktatás, regionális oktatási és átképző központok, aknásképző és tanbánya stb.) E központi intézmények részaránya 1-3% között van.

A tanulók számát illetően még nagyobb az állami és az önkormányzati intézmények aránya.¹⁹ A privát intézmények tanulóinak száma az oktatás minden szintjén 5 % alatt maradt 1993-ban.

Az adatok mögött azonban oktatási szintenként igen eltérő dinamika tapasztalható.

A nem állami, nem önkormányzati intézmények száma elsősorban az általános és a középiskolai oktatás területén mutat igen jelentős növekedést, s ez utóbbin belül a gimnáziumi képzés esetében találunk rendkívül erős dinamikát.

Az általános iskolák esetében az 1992. évi 2 %-ról 1994-re több mint 3 %-ra nőtt a magán intézményfenntartók aránya. A középfokú oktatás területén 1994-re a privát intézmények száma meghaladta a 6 %-os arányt, a középfokú oktatáson belül pedig a "tisza" (tehát szakközépiskolával nem közös) gimnáziumok esetében a magán intézményfenntartók aránya 1994-re megközelítette a 20 %-ot.

Mind az általános, mind a középiskolák esetében a magán oktatási intézmények számán belül az egyházi és egyéb magán intézmények aránya nagyjából 2/3-1/3.

A privát iskolafenntartók szerepe a hazai közoktatási rendszerben valószínűleg tovább erősödik. Az egyház által visszaigényelt és működtetni kívánt oktatási ingatlanok alapján 10-15 éves időtávon az egyházi fenntartású közoktatási intézmények aránya 15 %-ot meghaladóra prognosztizálható – ezen belül a klasszikus gimnáziumok esetében arányuk elérheti a 25 %- 35 %-ot is.

Az egyéb privát alap és középfokú közoktatási intézmények számának alakulását "elsősorban a városi lakosság tehetősebb szülői csoportjainak fizetőképes kereslete határozza meg, akik hajlandók lesznek fizetni az egyébként ingyen vagy csekély összegért hozzáférhető oktatási szolgáltatásért, hogy gyermekeiknek jobb vagy sajátos igényeket megvalósító iskolát biztosítsanak."²⁰ Aránynövekedésük különösen a középiskolai képzés területén várható, amelynek eredményeként ezen a területen 15 éven belül 6-8 %-os részesedésük prognosztizálható. A szakképzésben a magánképzés arányának erőteljesebb növekedése várható a szakképzés összeomlóban lévő állami oktatási rendszere helyébe lépő oktatási vállalkozások és a jól prosperáló magánvállalatok saját céljaikra kiépülő magániskolái révén.

Összességében – a jelenlegi tendenciák alapján – a következő 10-15 évben arra lehet számítani, hogy a közoktatás és szakoktatás területén a magán fenntartású intézmények részaránya átlagosan legkevesebb 15 – 20 %-os lesz a közoktatás teljes vertikumában. Egyes területeken – pl. a klasszikus gimnáziumi képzés esetében – pedig elérheti az egyharmados arányt. A privát fenntartókon belül várhatóan elsősorban az egyházak dominálnak mintegy 2/3-os arányban – ettől a szakképzés területén várható eltérő arány, ahol a privát fenntartók között a magán vállalkozói oktatási intézmények aránya lesz meghatározó.

---

¹⁹ Ennek többek között az az oka, hogy a nem állami, nem önkormányzati intézmények létszáma alacsonyabb, részint sajátosságaiknál fogva, részint mert még nem futott fel minden évfolyamra.

²⁰ Várhegyi György: Magániskolák – Educatio 1992 – Tél.

A magyar felsőoktatási intézményhálózatot 56 állami, 28 egyházi és 5 alapítványi felsőoktatási intézmény alkotja. A nem állami felsőoktatási intézmények aránya egy harmadnyi, az ezekbe járó hallgatók száma azonban jelentősen alatta marad ennek az aránynak.²¹

Ugyanakkor a nem állami felsőoktatás hallgatólétszáma igen dinamikusan növekszik. A nappali tagozatos létszám 1995-re meghaladta a 10 ezer főt, ami a teljes hallgatólétszám közel 9 %-a. Az összes felsőoktatási hallgatólétszám tekintetében pedig 10 % felett van a nem állami intézmények hallgatóinak aránya.

A nem állami felsőoktatási hallgatók létszámának alakulása

Intézmény	1992/93 ⁺	1993/94 ⁺⁺	1994/95 ^o	1995/96 ^o
Nappali, esti, levelező és egyéb képzési forma együtt				
Egyházi	3298	4.559	7.154	9.155
Alapítványi és magán	854	2.755	5.382	9.049
Összes hallgató	117.460	133.956	149.103	179.565
Nem állami arány	3,5 %	5,5 %	8,4 %	10,1%

	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96
Nappali tagozat				
Egyházi	2.137	3.080	5.237	5.988
Alapítványi és magán	231	.860	2.780	5.247
Összes hallgató	92.328	103.713	116.370	129.540
Nem állami arány	2,6 %	3,8 %	7,1 %	8,7%

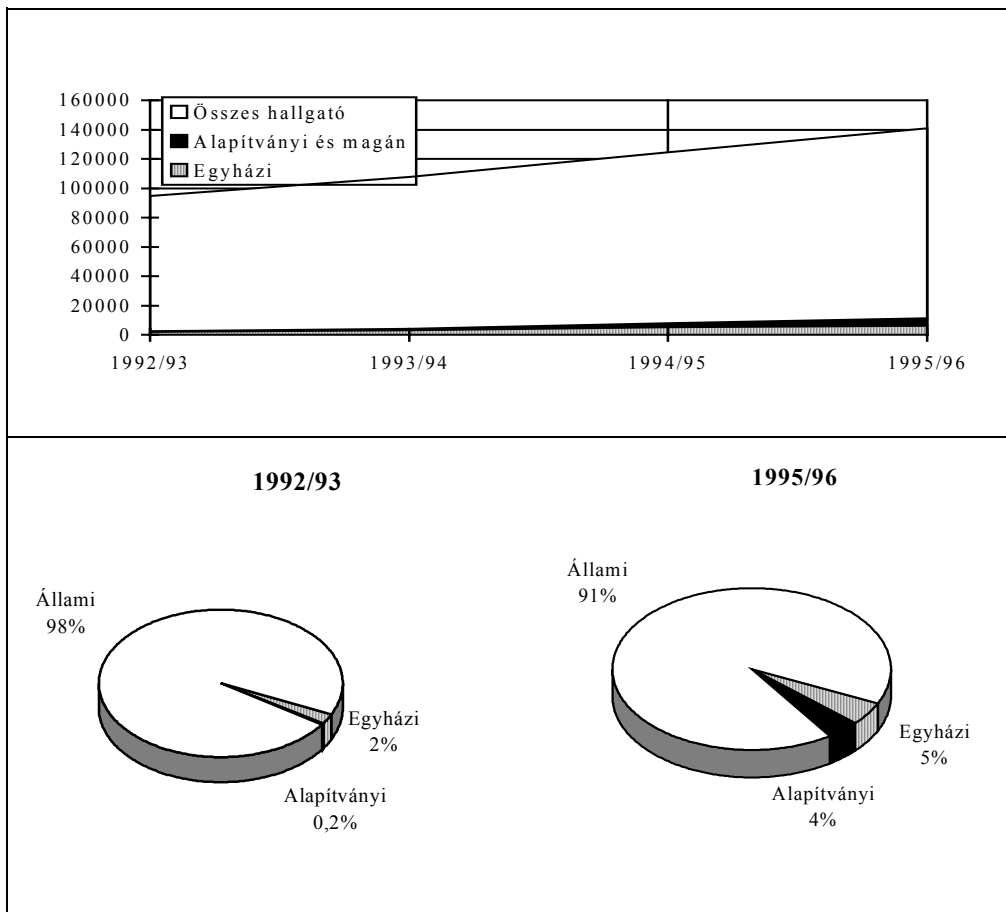
⁺ Adatok forrása: Statisztikai Tájékoztató – Felsőoktatás 1992/93 MKM Budapest 1993

⁺⁺ Adatok forrása: Statisztikai Tájékoztató – Felsőoktatás 1993/94 MKM Budapest 1994.

^o Előzetes MKM adatok a Statisztikai Tájékoztató – Felsőoktatás 1994/95 kiadványból

²¹ Az egyházi felsőoktatási intézmények számban nagyobbik része, elsősorban a kis egyházak intézményei ugyanis viszonylag alacsony létszámú hitéleti, hitoktatói képzést folytatnak.

Nappali tagozatos hallgatók

E mellett azonban azt is meg kell említeni, hogy összes felsőoktatási intézményben a zömében önköltséges, részidős, alap- és továbbképzésben résztvevők száma több mint 30 ezer fő²², s a felsőoktatási intézmények által szervezett iskola-rendszeren kívüli tanfolyamokon pedig mintegy 15–20 ezer fő²³ vesz részt. A felsőoktatásban tehát – a magán felsőoktatás képzésén felül mintegy 50 ezer fő vesz részt vállalászati, vagy teljes költségterítéses alapon szervezett képzési formában. Ez a felsőoktatásban valamennyi képzési formában résztvevő tanuló és hallgató kb.

²² Adatok forrása: Statisztikai tájékoztató – Felsőoktatás 1993/94 MKM Budapest 1994. valamint MKM adatgyűjtés.

²³ Adatok forrása: Tárcaközi Posztszekundér Szakértői Bizottság: Felsőoktatás és szakképzés, egy lehetséges jövőkép – Jelentés a posztszekundér képzésekről Budapest, 1995. március – május, valamint MKM adatgyűjtés.

20 – 25 %-a. Hosszabb távon ennek a létszámnak a jelentős növekedése várható – részint a felsőoktatásban egyre jobban terjedő posztsekudér szakképzés térnyerése, részint a térítéses részidős alap és továbbképzéseknek az egész felsőoktatásban történő növekedése miatt.

A felsőoktatás területén – a jelenlegi tendenciák alapján – ugyancsak a magán-felsőoktatás és az állami felsőoktatás vállalkozási alapú képzéseinek további kiterjedésével lehet számolni. Az elkövetkező 10-15 évben a felsőoktatásban folyó valamennyi képzési formáját figyelembe véve a magánintézményekben és az állami intézmények vállalkozási alapú képzéseiben résztvevő tanulók és hallgatók aránya elérheti a 40 – 50 %-os arányt.

1.6 A felsőoktatás képzési szerkezete

1.6.1 A felsőoktatás szerkezete összehasonlításokban

A hazai felsőoktatás képzési és kibocsátási szerkezetének elemzését igen sok szempontból el lehet végezni.

A legutóbbi elemzések²⁴ azt mutatják, hogy a foglalkozási struktúra nemzetközi összehasonlítása alapján elég egyértelműen látszik, hogy az egyetemi szintű képzés tekintetében az agrár és a műszaki területeken, a főiskolai képzés tekintetében pedig az agrár képzés területén jelentősen meghaladja a hazai felsőoktatás kibocsátása a nemzetközi összehasonlításból adódó arányokat. Ugyanakkor az állam és jogtudományi továbbá a természettudományi egyetemi képzés, valamint elsősorban az egészségügyi, de kisebb mértékben a műszaki, államigazgatási, gazdasági és művészeti főiskolai képzések területén a nemzetközi összehasonlításból adódó arányoktól elmarad képzésünk.

Nagyjából hasonló megállapítások tehetők akkor is, ha a diplomás-kibocsátás arányait vetjük össze más országokéval, annyi különbséggel, hogy nálunk egyetemi szinten a pedagógiai és a közgazdasági képzés arányai is alacsonyabbak, mint a nemzetközi átlag, viszont a főiskolai szintű pedagógus képzés jelentősen magasabb.

A hazai gazdaság ágazati átalakulását alapul véve a felsőoktatás kibocsátásának értékeléséhez azt találjuk, hogy az egyetemi szintű képzés területén az agrár és műszaki képzések kibocsátása jelentősen meghaladja a munkaerőpiac igényeit, de az állatorvos és a pedagógus képzés is némileg magasabb mint a várható piaci igény.

---

²⁴ Révész András: Ajánlás a magyar felsőoktatás 2000. évi kibocsátási adataira – egy előrejelzés-számítási kísérlet, Kézirat, Budapest, 1995.

nyek. Főiskolai szinten ugyancsak az agrár, műszaki és pedagógus képzés látszik meghaladni a munkaerő-piaci keresletet. Viszont elmarad a gazdaság ágazati szerkezetváltása miatti várható munkaerő-piaci igényektől az egyetemi közgazdasági, jogi, és bölcsészképzés, valamint a főiskolai közgazdasági, egészségügyi, és rendőr, katona képzés.

Az egyes szakiránycsoportok több szempontból végzett összehasonlítását²⁵ egyetlen mutató számban összefoglalva az alábbiak szerint értékelhető a hazai felsőoktatás képzési, kibocsátási struktúrája²⁶:

A mutatószám jelentése:

-3	erőteljesen csökkentendő	+3	erőteljesen növelendő
-2	csökkentendő	+2	növelendő
-1	kis mértékben csökkentendő	+1	kis mértékben növelendő
0 változatlan			

A képzési szakcsoportok megoszlása

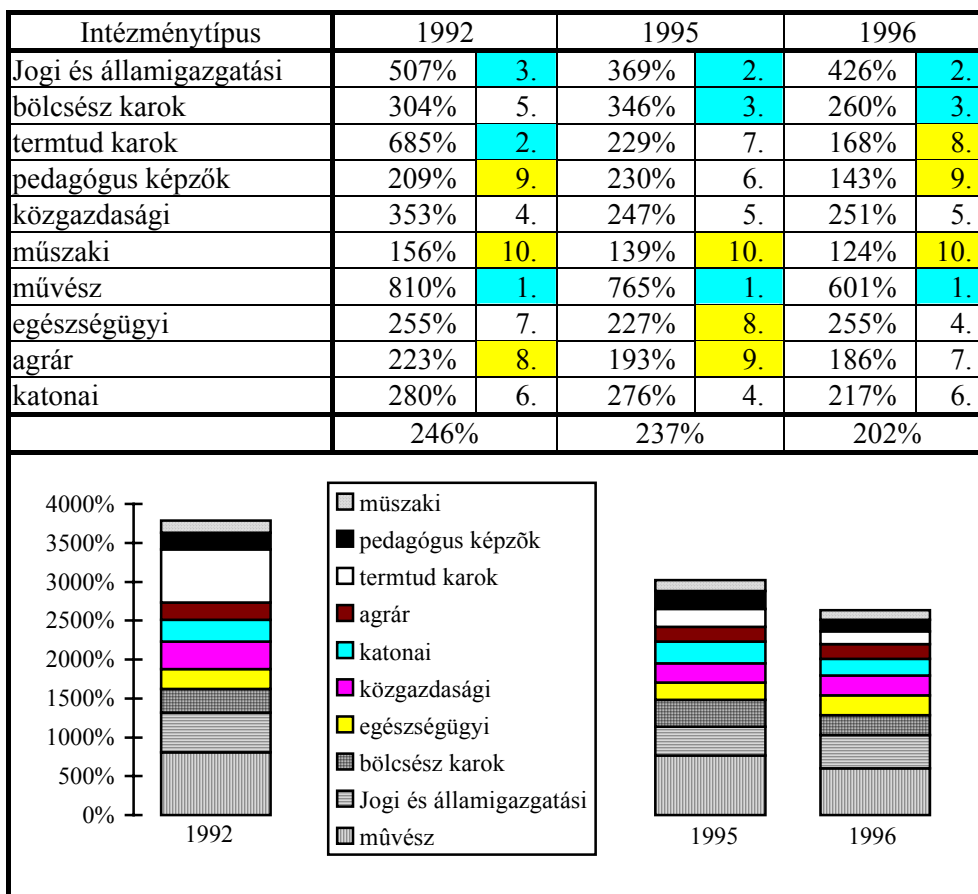
Képzési szakcsoport	Egyetemi szint	Főiskolai szint
Természettudományi	+1	+1
Műszaki	-2	-1
Agrár	-3	-3
Állatorvos	-1	
Orvos, egészségügyi	0	+3
Pedagógiai	0	0
Állam- és jogtudományi	+1	+1
Közgazdasági, kereskedelmi	+1	+2
Bölcsész	+1	
Hittudományi		+1
Művészeti		+1
Katona, rendőr		+1

A felsőoktatás iránti egyéni keresletet vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a tanulók továbbtanulási törekvései gyakorlatilag a kibocsátási struktúra vizsgálatánál megállapítottakat követik. Az évtizedek óta legnépszerűbb művészképzés mellett a legintenzívebb – pontosabban a felsőoktatás képzési kínálatát leginkább meghaladó –

²⁵ Az összehasonlítás, elemzés az alábbi szempontok alapján történt: a gazdasági ágazati struktúra változásának hatása, az ágazati szakember-ellátottság várható változásának hatása, a fogyasztás szerinti gazdasági igény, a diploma-kibocsátás nemzetközi összehasonlítása alapján, a foglalkozási struktúra nemzetközi összehasonlítása alapján.

²⁶ Révész András (1995) alapján.

kereslet a jogi és bölcsész szakok iránt tapasztalható. Legkevésbé keresett szakok pedig a műszaki, pedagógiai, természettudományi és agrár szakok.

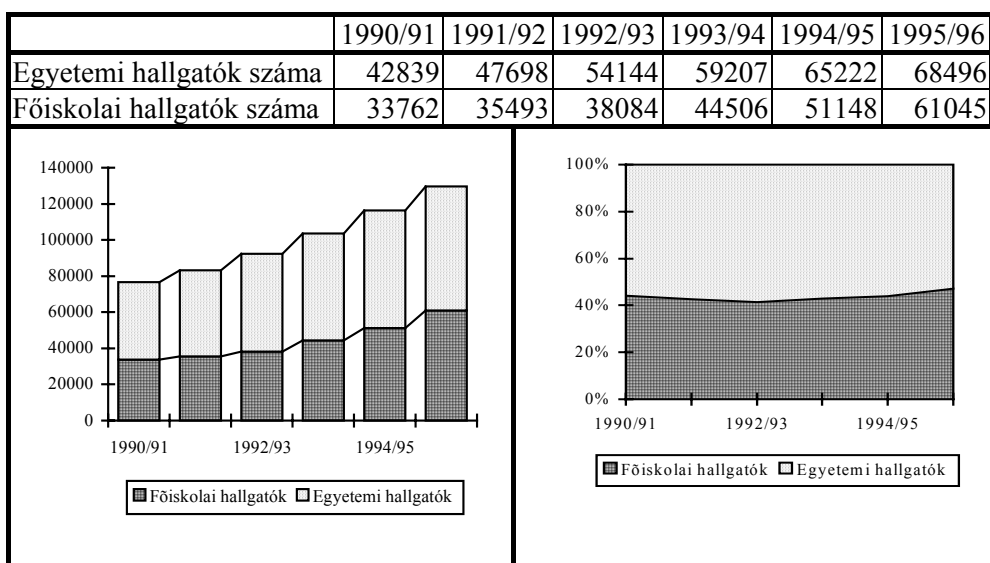

1.6.2 A felsőoktatási képzési szerkezet alakulása a kilencvenes években

A nyolcvanas évek végétől, kilencvenes évek elejétől ismert problémája a hazai felsőoktatásnak a rövidebb idejű felsőoktatási képzés viszonylag alacsony aránya. Több fejlesztési program fogalmazódott meg ezért a rövidebb idejű képzések fejlesztésére, így a főiskolai képzés arányának növelésére. Az erőfeszítések ellenére azonban a főiskolai és egyetemi képzéseken résztvevő hallgatók számaránya némi ingadozással ugyan, de változatlan maradt. Mindkét felsőoktatási szférában közel azonos arányban növekedett, az egyetemeken 52 %-al, a főiskolákon 51 %-al bő-

vült 1990 és 1995 között. Ha figyelembe vesszük a költségvetés lehetőségeinek korlátozottságát ez aligha tekinthető gazdaságilag a legoptimálisabb fejlesztés-politikának.

A nappali tagozatos egyetemi és a főiskolai hallgatók számának alakulása

A képzési struktúra alakulását vizsgálva egyetemi szinten a bölcsész és a hittudományi képzés több mint kétszeresre, a közgazdász és a természettudományi képzés több mint másfélszeresre történő növekedését tapasztalhatjuk. Utalva a korábban ismertetett struktúra elemzésére meglepő az állam és jogtudományi, valamint művészet képzés alacsony arányú növekedése. De különösen meglepő az agrár és a műszaki képzés – visszafejlesztés helyetti – növekedése.

Az egyetemi szintű képzés struktúrájának alakulása

	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
bölcsész	100%	126%	168%	218%	265%
hittudományi	100%	110%	200%	193%	224%
közgazda	100%	105%	120%	154%	163%
természettudományi	100%	103%	131%	140%	158%
állam és jogtudományi	100%	111%	119%	129%	143%
művészeti és testnevelési	100%	107%	112%	124%	131%
műszaki	100%	108%	115%	117%	127%
agrár és állatorvos	100%	103%	113%	112%	120%
orvos és gyógyszerész	100%	119%	116%	114%	113%
egyetemi hallgató összesen	100%	111%	126%	138%	152%

A főiskolai szintű képzés struktúrájának alakulását elemezve még ellentmondásosabb képet találunk.

A főiskolai szintű képzés struktúrájának alakulása

	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95
agrár	100%	103%	125%	222%	263%
műszaki	100%	111%	126%	151%	189%
egészségügyi	100%	117%	134%	155%	168%
gazdasági	100%	108%	125%	124%	163%
tanító	100%	108%	113%	126%	133%
tanár	100%	102%	101%	122%	127%
katonai és rendőr	100%	79%	88%	102%	125%
államigazgatási	100%	109%	108%	111%	119%
óvó	100%	101%	97%	111%	118%
Főiskolai hallgató összesen	100%	105%	113%	132%	151%

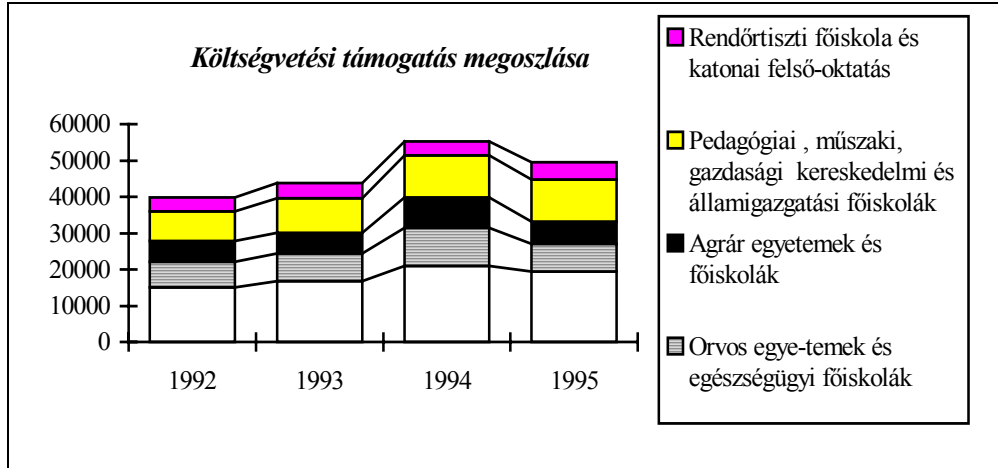
A legdinamikusabban – több mint két és félszeresére – az az agrár főiskolai képzés növekedett, amelyet minden elemzés alapján vissza kellene fejleszteni. De ugyanez a helyzet a másik dinamikusan fejlődő képzési szakcsoporttal, a műszaki főiskolai képzéssel is. És csak ezeket követi a csakugyan keresett és minden szempontból fejlesztendő két terület, az egészségügyi és a gazdasági főiskolai képzés. Meglepő az is, hogy az ugyancsak keresett és fejlesztendőnek ítélt szak, az államigazgatási főiskolai képzés, csak a lista végén kullog.

Összefoglalva a felsőoktatás képzési struktúrájának elemzését, azt állapíthatjuk meg, hogy a felsőoktatási intézmények működéséből – és az állami irányításból –

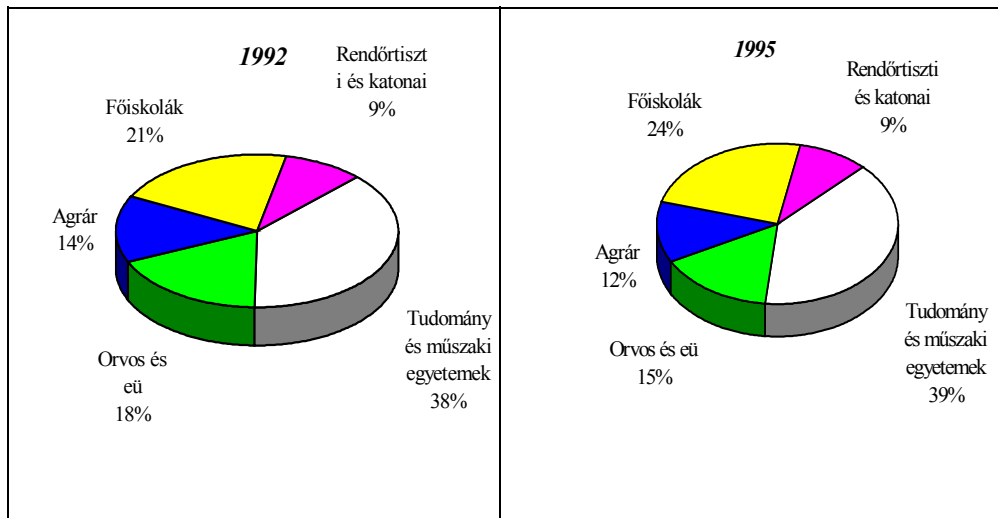
hiányzik (legalább is az elmúlt időszakban hiányzott) az a mechanizmus, amely a képzési szerkezetet a társadalmi, gazdasági kereslethez tudná igazítani. Ez a felsőoktatási szféra hatékonyságát, gazdaságosságát jelentősen rontja. Lényegében egyetlen mechanizmus érvényesült – mint az az alábbi ábrán látszik – az egyes intézménycsoportok költségvetési támogatási arányainak megőrzése. Arról van tehát szó, hogy nincs olyan mechanizmus, amely az intézmények támogatását és tevékenységük hasznosságát összehangolná, így az intézménycsoportok támogatási arányai megmerevednek.

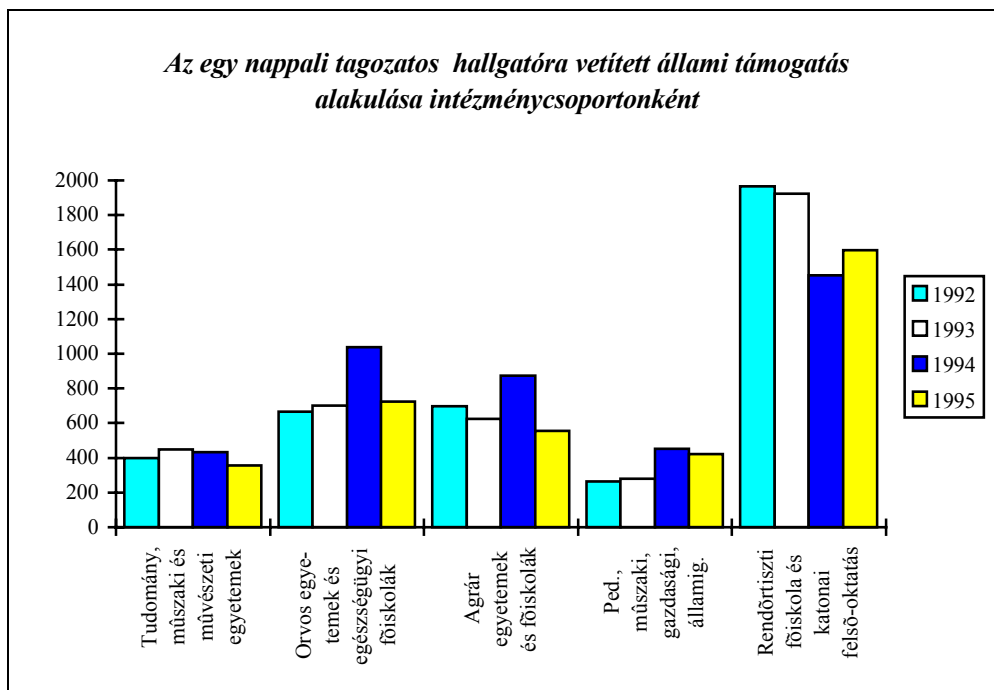
A hallgatólétszám és a támogatás megoszlása

	Műszaki, tudomány és művészeti egyetemek	Orvos egyetemek és egészségügyi főiskolák	Agrár egyetemek és főisk.	Pedagógiai, műszaki, gazdasági, államigazg. Főisk.	Rendőrtiszti főiskola és katonai felsőoktatás
Nappali tagozatos hallgató létszám (fő)					
1992/93	37398	10801	8122	31511	1853
1993/94	37523	10922	9194	33842	2145
1994/95	48183	10127	9624	25417	2632
1995/96	54259	10512	10911	27813	2920
Összes támogatás (mill Ft)					
1992	14959	7180	5674	8271	3641
1993	16799	7639	5743	9442	4124
1994	20923	10526	8398	11513	3824
1995	19367	7622	6064	11709	4669
Egy nappali hallgatóra vetített támogatás (eFt/fő)					
1992	400,0	664,8	698,6	262,5	1964,9
1993	447,7	699,4	624,6	279,0	1922,6
1994	434,2	1039,4	872,6	453,0	1452,9
1995	356,9	725,1	555,8	421,0	1599,0

A támogatás megoszlása

1.7 A felsőoktatási fejlesztésre vonatkozó országgyűlési határozat

Az 1993-ban elfogadott felsőoktatási törvény előírta, hogy a felsőoktatás fejlesztéséről törvényt kell alkotni. Ezt a rendelkezést a felsőoktatási törvény alkotói alapvetően két okból szerepeltették a jogszabályban: részint ebben a törvényben remélték felgyorsítani az intézményi integrációt, részint abban bíztak, hogy egy ilyen törvényben jelentős forrásokat lehet a felsőoktatás fejlesztésének céljaira biztosítani. Azonban a gazdaság helyzete, s így a költségvetés teherviselőképessége nem kedvezett annak, hogy egy ilyen törvény megszülessen. Sőt sokkal inkább az államháztartási reformnak a felsőoktatási szférában történő megvalósítása került előtérbe – (s a gazdasági stabilizációs program keretében több a felsőoktatással kapcsolatos megszorító intézkedésre került sor: költségvetési elvonás, létszámleépítés, tandíj bevezetése).

Végülis az eredetileg 1994-re tervezett felsőoktatási törvény helyett 1995-ben egy országgyűlési határozat született (107/1995. (XI.4.) OGY határozat) a felsőoktatás fejlesztésének irányelveiről.

2. A FELŐOKTATÁS GAZDASÁGI JELLEMZŐINEK NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLÍTÁSA

A nyolcvanas évek végének, kilencvenes évek elejének hazai felsőoktatását gazdasági sajátosságait illetően azzal jellemezhetjük, hogy fajlagosan igen drága. Nemzetközi összehasonlításban vizsgálva a felsőoktatási intézmények támogatását megállapíthatjuk, hogy a magyar felsőoktatás e (GDP-hez illetve az állami költségvetéshez viszonyított) támogatási arányai nem maradnak el a nemzetközi gyakorlatban kialakult arányoktól. Viszont a nemzetközi összehasonlításból az is megállapítható, hogy a nemzetközi gyakorlatban ezek a támogatási arányok hozzávetőleg kétszer nagyobb (25-30%-os) korosztályi hallgatólétszám képezésére elegendők. Ugyanakkor nálunk – az elmúlt öt év növekedése ellenére – a korosztályi létszámnak alig 15 %-a tanul a felsőoktatásban, ami azt jelenti, hogy az egy hallgatóra vetített költségvetési támogatási arány mintegy kétszer-háromszor akkora mint a fejlett gazdaságú országokban.

A fenti megállapítást több módszertani és számbavételi szempontú kritikával szokták illetni. Részint azzal, hogy a hazai felsőoktatási képzésből hiányzik a rövidebb idejű képzés, részint azzal hogy a fejlettebb országokban hosszabb a felsőoktatási képzési idő. Azt is szokták hangsúlyozni, hogy a hazai felsőoktatás preszelektációs rendszere miatt a diplomás kibocsátás mutatói jobbak mint a fejlett országokban (így az oklevelet szerzettek számára vetített mutatók jobbak).

Az adatok azonban nem igazolják a kritikákat.

A felsőoktatási hallgatók és az oklevelet szerzettek száma néhány országban²⁷

		Hallgatók száma		Oklevelet szerzettek száma		Az oklevelet szerzettek a hallgatókhoz viszonyítva	
		Egyéb felsőfokú sz.	Egyetemi szint	Egyéb felsőfokú szint	Egyetemi szint	Egyéb felsőfokú szint	Egyetemi szint
Magyar-ország	1985/86	46055	53289	15086	10050	33%	19%
	1989/90	43341	57527	13997	10803	32%	19%
Portugália	1986/87	10905	93886	3701	10669	34%	11%
Görög-ország	1985/86	70984	110917	11258	15369	16%	14%
	1987/88	71980	117193	7732	16303	11%	14%
Spanyol-ország	1985/86	263749	639149	40421	56695	15%	9%
	1987/88	309647	713356	46252	66330	15%	9%
Olasz-ország	1985/86	31657	1089795	9029	236998	29%	22%
	1989/90	33377	1268375	8760	294391	26%	23%
Finn-ország	1985/86	18148	84484	5733	9183	32%	11%
	1988/89	34319	93626	7981	9592	23%	10%
Belgium	1985/86	111761	135738	31108	22898	28%	17%
	1987/88	115085	139244	28020	23519	24%	17%
Hollandia	1985/86	221462	183404	44631	16279	20%	9%
	1987/88	218142	195271	38779	29715	18%	15%
Egy. Kir.	1985/86	353702	560925	117245	139468	33%	25%

Az adatokból az derül ki, hogy a hazai felsőoktatás ISCED besorolás szerinti megoszlása alapján arányait tekintve jelentős rövidebb idejű felsőfokú képzéssel rendelkezik (ti. a főiskolai képzésekkel). Más oldalról az is kiderül, hogy az oklevelet szerzettek számának aránya a hallgatók számához viszonyítva korántsem üt el az európai átlagtól, sőt sok országénak (pl. Olaszország, Egyesült Királyság) alatta marad.

²⁷ Forrás: Ladányi Andor: A felsőoktatás mennyiségi fejlődésének nemzetközi tendenciái – Összehasonlító statisztikai elemzés – Felsőoktatási Koordinációs Iroda, Budapest, 1992.

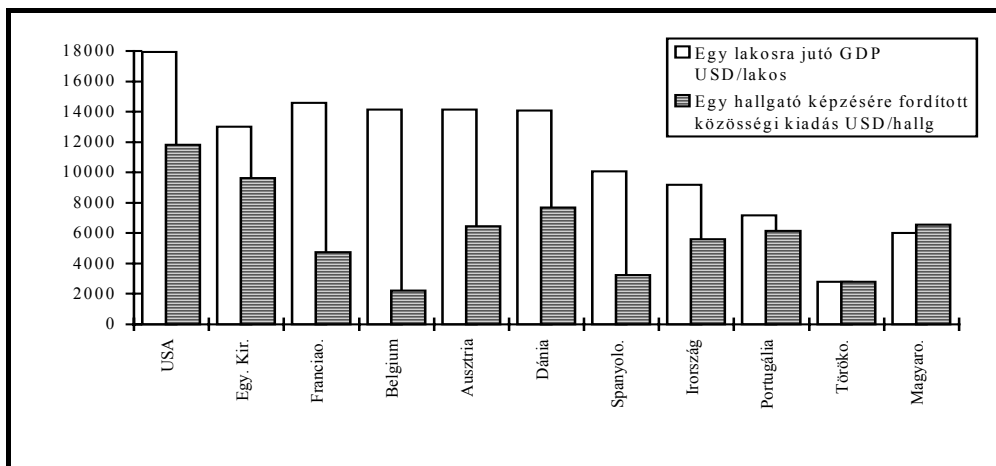
2.1 A felsőoktatás néhány gazdasági mutatója nemzetközi összehasonlításban²⁸

Gazdasági mutatók országonként

	Kiadások a GDP-hez viszonyítva (%)	Felsőokt-ban tanulók a		Egy oktatóra jutó hallgató	Egy hallgatóra jutó közösségi kiadás	
		18-21	22-25		US \$-ban ²⁹	az egy főre jutó GDP %-ában
		éves korcsoporton belül				
USA	2,5	38,8	18,6	15,8	11800	52,0
Finnország	1,9	15,4	22,5	...	8650	59,7
Hollandia	1,4	20,1	15,9	13,9	8720	51,5
Írország	1,4	...	...	15,0	7270	56,9
Dánia	1,3	9,2	19,9	29,3	6710	38,1
Franciaország	1,0	29,0	14,0	17,8	6020	32,5
Németország	1,0	9,7	16,9	10,7	6550	32,2
Spanyolország	0,9	22,8	14,9	22,6	3770	29,4
Nagy-Britannia	0,8	18,0	6,6	14,0	15060	95,2
Magyarország	1,6	10,0	6,4	6,9	9690	140,8

²⁸ Forrás: Education at a Glance, OECD Indicators, OECD Paris, 1995, valamint Az államháztartási reform, Pénzügyminisztérium, Budapest, 1995. szeptember.

²⁹ Vásárlóerő paritással korrigálva.

Egy hallgatóra vetített közösségi kiadások a felsőoktatásban³⁰ US \$ 1991-ben³¹

Általános tendenciának tekinthető, hogy minél kisebb egy ország egy főre jutó GDP-je, annál közelebb esik ehhez az összeghez az egy felsőoktatási hallgatóra jutó közösségi kiadás. Ugyanakkor Magyarország sok tekintetben egyedül áll azal, hogy a felsőoktatás egy hallgatóra vetített közösségi – azaz a mi esetünkben állami – kiadásai meghaladják az egy főre jutó GDP összegét.

2.2 Az alacsony költséghatékonyság okai

2.2.1 Intézményhálózat elaprózottsága

A magyar felsőoktatási intézményhálózatot 56 állami, 28 egyházi és 5 alapítványi felsőoktatási intézmény alkotja, ahol közel 130 ezer nappali tagozatos, és 50 ezer esti- ill. levelező tagozatos hallgató tanul.

Az 56 állami felsőoktatási intézmény ténylegesen mintegy 80 önálló intézményt, vagy kvázi önálló intézményi részt (az anyaintézménytől eltérő településen fekvő kart, intézet, kihelyezett tagozatot stb.) jelent. 14 olyan állami felsőoktatási

³⁰ Az UNESCO fogalom meghatározása szerinti harmadfokú oktatásban ("tertiary education").

³¹ Forrás: Education at a Glance OECD Indicators . OECD, Paris 1993.

intézmény van, amelynek nappali hallgatólétszáma 2000 felett van, ebbe a 14 intézménybe jár a hallgatók 62 %-a. Mintegy 50 olyan intézmény, vagy többé-kevésbé önálló, elkülönült intézményi egység van, amelynek nappali hallgatólétszáma 800 fő alatt van, ezekbe az intézményekbe jár az összes hallgató kb. 18 %-a.

A korábbi évtizedek felsőoktatás-fejlesztési politikájának eredményeként a felsőoktatási intézményhálózat az ország területét igen jól lefedi. Az ország valamennyi megyéjében – összesen 36 településen – található felsőoktatási intézmény.

A felsőoktatási hallgatók valamivel több mint 40 %-a a főváros, Budapest felsőoktatási intézményeiben (27 állami intézmény) tanul.

A hallgatók további egyharmada négy nagy egyetemi város: Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc felsőoktatási intézményeibe jár – (Pécs 4 intézményében 10 ezer, Debrecen 5 intézményében 9 ezer, Szeged 6 intézményében 7 ezer, Miskolc 2 intézményében pedig 5,5 ezer).

A fővárosban és a négy nagy egyetemi városban van az állami felsőoktatási intézmények fele (44 intézmény), ahová összesen nappali tagozatos hallgató mintegy háromnegyede jár.

További tíz olyan város van, amelynek intézményeibe (és kvázi önálló intézményeibe) településenként több mint ezer hallgató jár. Ezek: Győr, Nyíregyháza, Kecskemét, Eger, Szombathely, Gödöllő, Dunaújváros, Kaposvár, Sopron, Szolnok, ahol összesen 19 intézményben közel 23 ezer hallgató (21 %) tanul.

Ezen túlmenően további 15 településen található még állami felsőoktatási intézmény. Ebbe a 16 intézménybe összesen 8200 hallgató (7 %) jár.

A hazai állami felsőoktatási intézményhálózat tehát egyszerre elaprózott és területileg is szétszórt. A 89 intézmény (ill. ha a kvázi önálló intézményeket is figyelembe vesszük 110 önálló, és kvázi önálló intézmény) harminc településen található, s ebből 15 település intézményeibe mindössze a hallgatók 7 %-a jár.

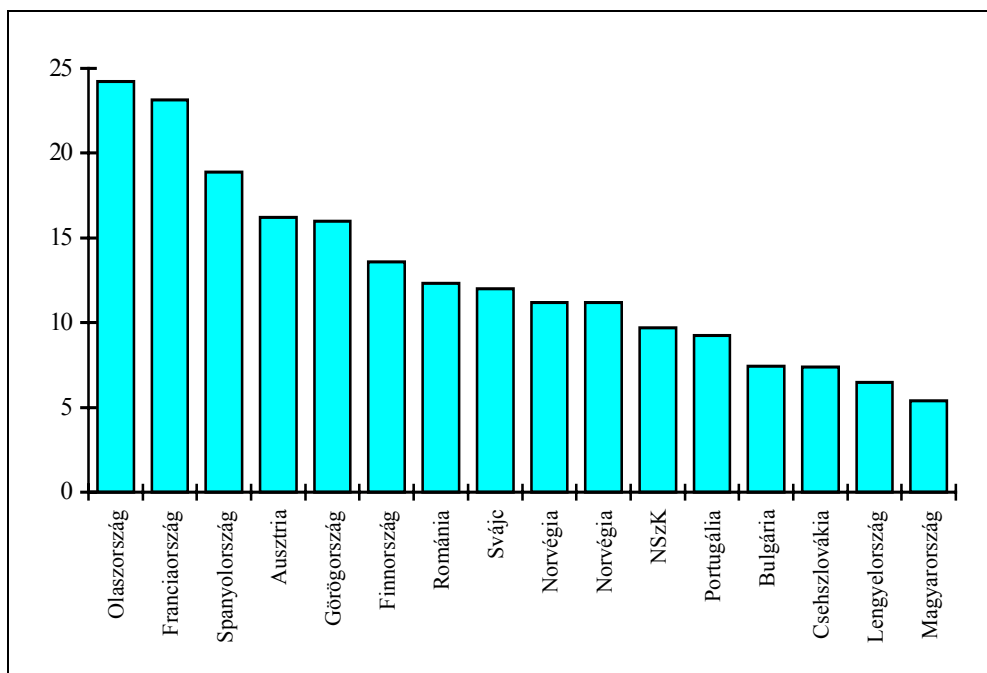
2.2.2 A felsőoktatási intézmények alacsony hatékonyságú létszám-gazdálkodása

Ennek egyik jellemzője az igen alacsony hallgató-oktató arány.

Az egy egyetemi oktatóra jutó hallgatók száma³²

Ország	1975	1980	1985	1988
Bulgária	9,67	6,92	7,24	7,43
Csehszlovákia	7,28	8,77	7,07	7,36
Magyarország	7,16	5,82	5,34	5,37
Lengyelország	9,31	7,95	6,27	6,47
Románia	11,70	13,21	12,33	-
Ausztria	8,61	10,14	15,69	16,23
NSzK	8,07	8,10	-	9,70
Svájc	9,72	10,33	12,00	-
Dánia	12,59	-	-	-
Finnország	14,50	13,59	13,38	13,58
Franciaország	20,03	-	21,64	23,13
Görögország	16,01	12,38	16,00	-
Olaszország	23,15	26,11	23,07	24,21
Norvégia	10,85	10,41	9,77	11,19
Portugália	12,35	9,80	9,23	-
Spanyolország	17,52	16,35	18,89	-
Egyesült Kir	9,16	9,91	11,22	-

³² Forrás: Melega Tiborné- Sándorné Kriszt Éva: A magyar felsőoktatás nemzetközi összehasonlítása – Magyar Felsőoktatás 1992. 1. sz.

Az egy egyetemi oktatóra jutó hallgatók száma a nyolcvanas évek végén

A nemzetközi összehasonlítás szerint tehát a hazai felsőoktatás oktató-hallgató aránya fele, harmada volt a nyolcvanas évek végén az európai országokénak.

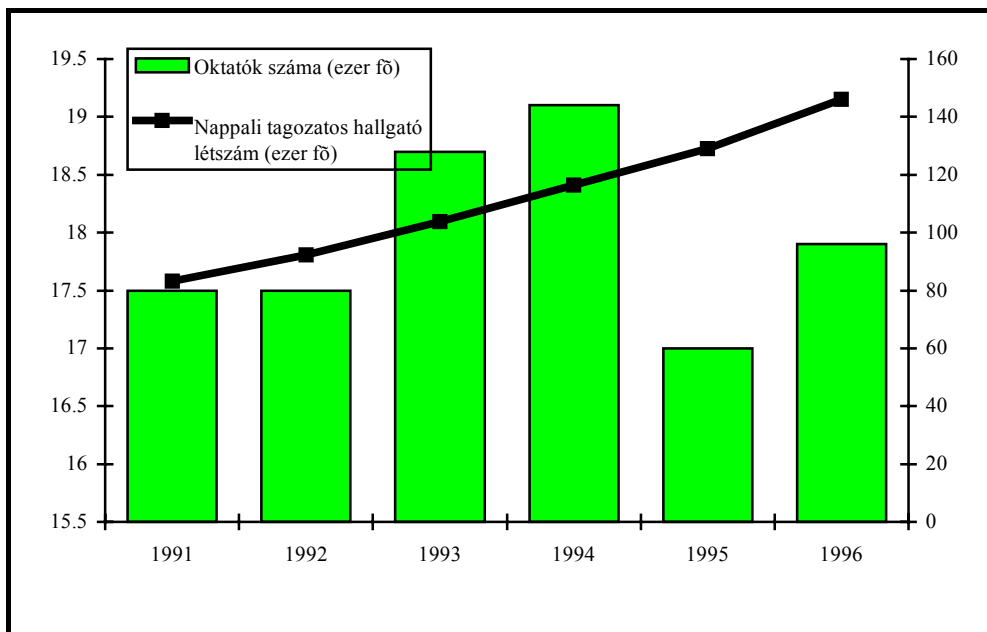
Az elmúlt években jelentős javulás tapasztalható, amint azt az alábbi ábra mutatja, azonban e javulás ellenére még mindig viszonylag magas a fajlagos oktatólétszám.

Az oktatókétszám alakulása

Év ³³	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ³⁴
Oktatók száma (ezer fő)	17,5	17,5	18,7	19,1	17,0	17,9
Növekedés előző évhez képest (%)	—	0 %	7 %	2 %	-11 %	5 %
Nappali tag. hallgató létszám (ezer fő)	83,2	92,3	103,7	116,4	129,5	143,0
Oktató-hallgató arány	4,75	5,27	5,55	6,09	7,59	8,00

³³ Forrás: Saját számítás az adott évre vonatkozó felsőoktatási statisztikák, ill. 1995-re MKM adatgyűjtés alapján.

³⁴ 1996. évi számok becslést adatok.

Az oktatók és a hallgatók létszámának alakulása, 1991-96

Az oktató-hallgató arány kedvezőtlen szintjének okait részint az intézményi hálózat már korábban látott elaprózottsága mellett az intézmények belső szervezeti elaprózottságában, az oktatási-szervezeti egységek párhuzamosságában, valamint az oktatói-kutatói munkaterhelési rendszer szabályozatlanságában lehet elsősorban megjelölni.

A felsőoktatási intézmények oktatási és kutatási feladatainak meghatározó szervezeti egysége a kar. Az intézmény által oktatott egy-egy szak egy-egy kar autonóm oktatási, kutatási, szervezési kompetenciájába tartozik. A felsőoktatási intézményekben egymástól igen mereven elkülönült karok alakultak ki, sem az oktatásban sem a kutatásban nem igazán jellemző az együttműködés. Mindegyik kar kiépíti az általa oktatott szakok diszciplínáinak lehető legteljesebb vertikumát, azaz olyan kapacitásokat is, amelyeknek a töredékére sem lenne szükség a karok közötti gazdaságilag racionális együttműködés esetében. De az egyes karokon belül is hasonló a helyzet. Egy-egy szak speciális szakmai, tudományos diszciplínái egy-egy tanszékhez kötődnek, s így gyakorlatilag a karon belül minden szaknak kialakulnak a "szakmai" tanszékei. E "szakmai" tanszékek kialakítják a saját szakjuk tantervi diszciplínarendszerét, így a karon belüli rokon vagy hasonló szakok esetében is kialakul az elkülönült, egymással nem, vagy csak korlátozottan együttműködő oktatási, kutatási egységek rendszere. (A főiskolákon belüli szervezeti elaprózódás gyakorlatilag megegyezik az egyetemi karokon belüli szakmai tanszé-

ki elaprózódással.) Az elkülönülő kari, tanszéki struktúra erőterében egy-egy diszciplína, részdiszciplína oktatásának és kutatásának csak akkor látják biztosítékát, ha lehetőleg minden speciális részdiszciplína tanszékként intézményesül. Így az egyetemeken és főiskolákon belül ugyanazon diszciplínák, részdiszciplínák művelésére számos egymással párhuzamos oktatási, szervezeti egység alakul ki.

Az azonos vagy hasonló diszciplínák művelésére létrehozott oktatási, szervezeti egységek megszervezése természetesen szakmai, tudományos szempontból mindig indokolt, azonban a gazdasági erőforrások szűkössége miatt természetesen korlátozottnak kellene lennie. Ez a kérdéskör átvezet – a jelen dolgozatban mélyebben nem vizsgált problémakörre – a felsőoktatási intézmények szakmai és gazdasági döntéseinek viszonyára. A felsőoktatási intézmények jelenleg intézményesült döntési, vezetési rendszere meghatározóan szakmai, tudományos. Mind az első számú vezető, mind a vele megosztott hatáskörrel rendelkező intézményi tanács alapvetően szakmai, tudományos szempontok alapján választott, és szakmai, tudományos, érdekképviselői aspektusokat képvisel döntéseiben. A gazdálkodási szempontok másodlagosak, lényegében csak a szakmai döntések végrehajtásához szükséges erőforrások előteremtéseként értelmeződnek. A források felhasználásának elemzése, a költséghatékonyság vizsgálata lényegében nem – vagy csupán rendkívül háttérbe szorítva – merül fel a döntéseknél.

A döntések gazdasági aspektusainak hiánya a szervezetalakítás racionalitásának hiánya mellett a létszámgazdálkodás és foglalkoztatáspolitikai racionalitásának hiányát is eredményezi. Az oktatók, kutatók alkalmazása során nem érvényesülnek pontosan és részletesen meghatározott munkakövetelmények, s gyakran a minőségi követelmények is hiányosak. A munkáltatói jogkörök nem ritkán – az önmaguk szakmai súlyának, létszámának növelésében érdekelt – tanszéki szintre decentralizáltak. Az intézmények teljes vertikumában a részegységek választási hatáskörében kinevezett vezetők nem hoznak népszerűtlen foglalkoztatáspolitikai döntéseket, hiszen ez újraválasztásukat veszélyezteti.

A fenti rövid elemzés alapján is egyértelmű, hogy mindaddig amíg a gazdasági, foglalkoztatáspolitikai döntési hatásköröknek a szakmai, tudományos döntésektől történő elválasztása nem történik meg, addig aligha várható előbbrelépés a felsőoktatási intézmények gazdasági, szervezeti racionalitásában és foglalkoztatáspolitikájában. Ez a szétválás sok országban – a korábban látott állami, kormányzati közösségi finanszírozás-politika változás nyomán – az intézmények saját kezdeményezésére ment végbe.

2.2.3 A felsőoktatási intézmények bevételeinek alacsony szintje

A felsőoktatási intézmények kiadásainak egyre csökkenő hányadát fedezik saját bevételek. A kilencvenes évek elején az intézményi bevételek aránya 40 % felett volt, a kilencvenes évek közepén pedig alig haladja meg az egyharmados arányt. Hozzá kell azt is tenni, hogy a felsőoktatás intézményi bevételeinek mintegy 40 %-át az orvosegyetemek gyógyító tevékenységéhez nyújtott társadalombiztosítási költségtérítés teszi ki.

A költségvetési kiadások alakulása

<i>Felsőoktatási intézmények költségvetése</i> ³⁵ (milliárd Ft)	1991 tény	1992 tény	1993 tény	1994 tény	1995 terv	1996 terv
kiadás	55,4 100%	62,2 100%	71,3 100%	89,0 100%	76,4 100%	82,5 100%
támogatás	31,3 68,7%	38,0 61,1%	43,7 61,3%	55,2 62,0%	49,4 64,7%	49,4 59,8%
bevétel	24,1 43,5%	24,2 38,9%	27,6 38,7%	33,8 38,0%	27,0 35,3%	33,1 40,2%
ebből						
az orvosegyetemek gyógyító tevékenységéhez nyújtott tb költségtérítés	10,5 19,0%	9,3 14,9%	11,6 16,3%	14,0 15,7%	15,0 19,6%	15,3 18,5
térítési díjak, intézményi ár- és díjbevételek, megbízások és külső támogatások	13,6 24,5%	14,9 24,0%	16,0 22,4%	19,8 22,3%	12,0 15,7%	17,8 21,6%

³⁵ Adatok forrása: Saját számítás az alábbi forrásmunkák alapján:

Stark Antal: A humánszféra szerepe az államháztartásban (1991-1993), GKI Gazdaságkutató Rt, Budapest, 1993. április.

Stark Antal: A humánszféra szerepe az államháztartásban (1992-1994), GKI Gazdaságkutató Rt, Budapest, 1994. január.

Stark Antal: Államháztartás (1993 – 1995), Pénzügyminisztérium Gazdaságelemzési és Informatikai Intézet, 1995.

Stark Antal: A Művelődési és Közoktatási Minisztérium ágazatai az államháztartásban (elemzés és prognózis) – Kézirat, MKM, Budapest, 1996. március.

Az orvosegyetemek gyógyító tevékenységének társadalombiztosítási költség-térítése nélkül vizsgált intézményi bevételek aránya az összes felsőoktatási intézményi kiadáson belül a kilencvenes évek egy negyednyi részesedéséről a kilencvenes évek közepére mintegy egy ötödnyre zsugorodott.

Nem állnak rendelkezésre részletes elemzések a folyamat – az intézményi bevételek csökkenése – okainak feltárására. Néhány meghatározó tényező azonban valószínűsíthető mélyebb elemzés nélkül is, ezek:

- a hallgatói tandíjak és térítési díjak hiánya, alacsony szintje ill. változatlan szintje (1995-ig),
- az átstrukturálódó gazdaság kutatási, fejlesztési megbízásainak beszűkülése,
- az intézményi szolgáltatások, vállalkozások "kivitele" az intézményi költségvetésből, részben intézményi kezdeményezéssel intézményi alapítású társaságokba, alapítványokba, részben "spontán privatizációval" az intézmény oktatói, dolgozói által magán társaságokba, alapítványokba.

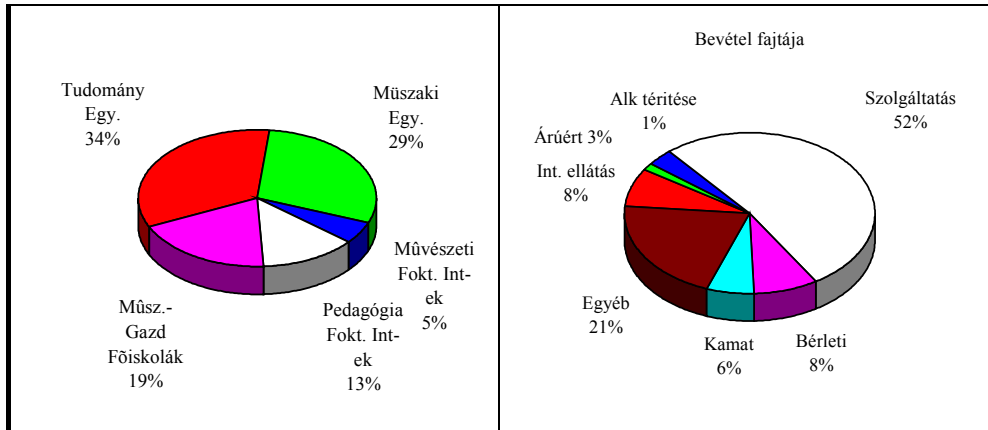
1996-tól az – erősen korlátozott – tandíj bevezetése és a térítési díjak emelése nyomán a bevételek valamelyest növekedni fognak, azonban a kincstári rendszer bevezetésével a kamatbevétel kiesik, így az intézményi bevételek arányában radikális elmozdulás az elkövetkező években nem valószínű.

Az intézményi bevétel szerkezete

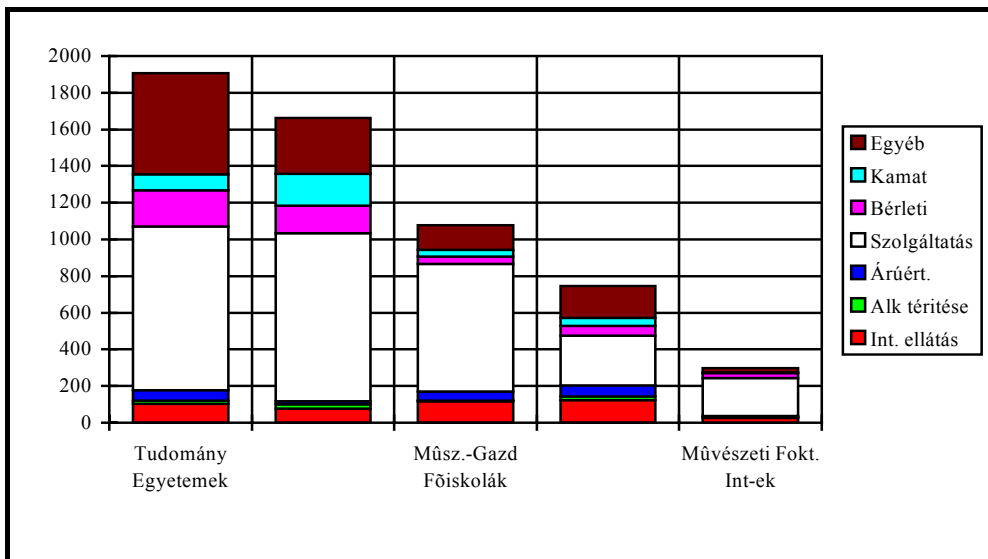
A felsőoktatási intézmények folyó bevételeinek szerkezete 1994-ben (millió Ft) ³⁶ /Az egészségügyi, az agrár és a védelmi felsőoktatás nélkül)						
Bevétel fajtája	Tudomány Egy.	Műszaki Egy.	Művészeti Fokt. Intek	Pedagógia Fokt. Intek	Műsz.-Gazd Főiskolák	Összesen
Int. ellátás	104,8	77,9	26,2	124,6	115,8	449,3
Alk térítése	17,1	23,1	2,6	18,5	4,8	66,1
Árúért.	54,0	17,2	6,6	60,5	50,9	189,2
Szolgáltatás	895,7	914,7	209,2	270,0	694,9	2984,4
Bérleti	194,8	152,3	24,8	55,9	41,2	469,1
Kamat	88,5	172,0	4,8	43,4	35,3	344,0
Egyéb	553,1	305,3	24,8	171,3	134,4	1189,0
Összes	1908,0	1662,4	299,0	744,2	1077,3	5690,9

Az intézményi bevétel szerkezete

³⁶ Forrás: saját számítás az MKM adatai alapján.

A bevételek alakulása intézménycsoportonként

3. A HAZAI FELSŐOKTATÁS NÉHÁNY JELLEMZŐJÉNEK ALAKULÁSA A KILENCVENES ÉVEKBEN

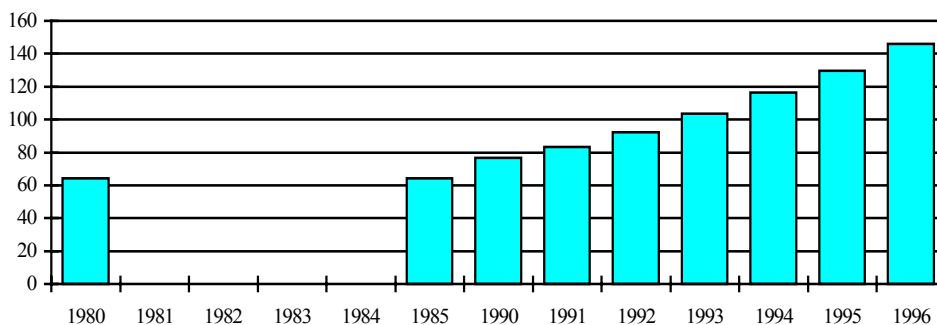
3.1 A hallgatólétszám

A hazai felsőoktatás a 90-es években rendkívül intenzív expanzió ment keresztül. Az 1980-as évek 65 ezer fős nappali tagozatos létszáma 1995-re megduplázódott.

A hallgatólétszám alakulása (ezer fő)

Év	1980	1985	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996 ³⁷
Nappali tag. Hallgató létsz. (efő)	64,1	64,2	76,6	83,2	92,3	103,7	116,4	129,5	146,0

Nappali tagozatos hallgató létszám (efő)

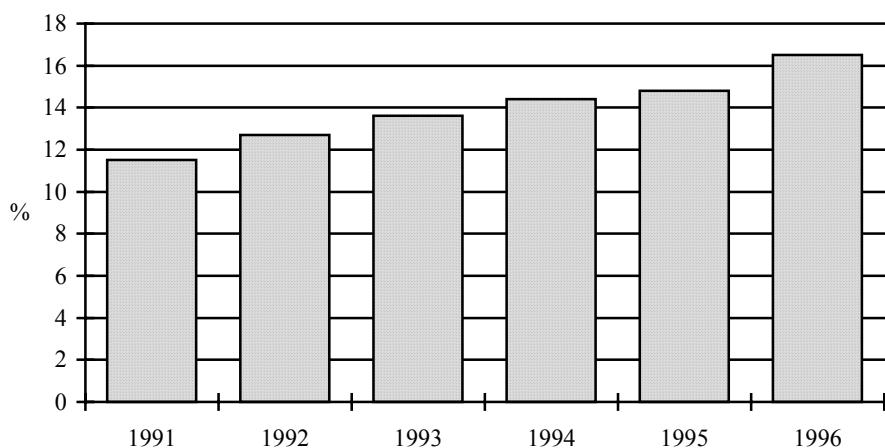

A fejlődés eredményeként a nappali tagozatos hallgatólétszám korosztályi aránya pozitívan alakult, de még ma is jelentősen elmarad a fejlett országok hasonló mutatóitól.

³⁷ Becsült, várható létszám.

A hallgatólétszám alakulása (%)

Év	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Nappali tagozatos hallgatók aránya a 18-22 éves népességben (%)	11,5	12,7	13,6	14,4	14,8	16,5

A hallgatólétszám korosztályi arányának megítélése során azonban fontos, hogy figyelemmel legyünk a demográfiai folyamatokra.

A demográfiai folyamatok következtében ugyanis, ha a nappali tagozatos hallgatólétszám az 1995. évi nagyságon maradna, a korosztályi arány 2010-ben akkor is meghaladná a 20 %-ot, ha pedig az elsős keretszám maradna az 1995. évi szinten (ami kb. 160 ezres hallgatólétszámot jelent) 2010-re a korosztályi arány 25 % fölé növekszik.³⁸

Az elsős hallgatók számának elemzése igen fontos, mert a felsőoktatás szélesítése a hazai demográfiai folyamatok jelenlegi tendenciái következtében igen hamar a középiskolai kibocsátás szűkösségébe ütközhet, s egyre sürgetőbben hívja fel a

³⁸ Miközben ugyanis a 18 éves korosztály létszáma 1994 óta csökken, azon közben a felsőoktatásba járó hallgatók viszonyítási korosztálycsoportjának – a 18-22 éves korosztályok – létszáma 1997-ig növekszik, s csak ezt követően kezd el csökkenni. (Az 1994-es 833 ezer főről 1997-re 900 ezer fős csúcslétszámra növekszik, majd 2000-re 786 ezerre 2005-re 639 ezer, 2010-re pedig 631 ezer főre csökken – még hosszabb távon pedig 600 ezer alá süllyed). Ha feltételezzük, hogy a felsőoktatásba felvett elsős létszám 1997-re eléri a 45 ezer főt, a felsőoktatásban nappali tagozaton tanulók összlétszáma pedig a 150 ezret, akkor az a sajátos helyzet áll elő, hogy az elsős hallgatók száma saját korosztályuk mintegy 27 %-át fogja kitenni, a felsőoktatásban tanulók összlétszáma pedig a 18-22 éves korosztálynak csak a 17 %-a körül lesz. Ugyanez az elsős és összlétszám 2000-ben 32 % ill. 23 % arányokat ad, 2005-ben pedig 35%-ot ill. 24 %-ot.

figyelmet arra, hogy a felsőoktatás fejlesztése szoros kapcsolatban van a közoktatás fejlesztésével.³⁹

3.2 A költségvetési ráfordítások

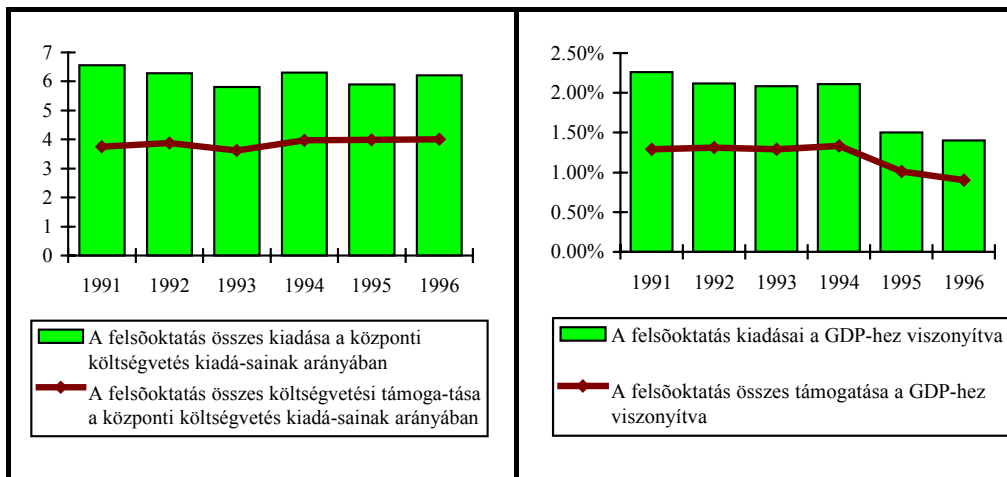
Az elmúlt években a magyar állami költségvetés kiadásainak mintegy 6-7 %-át tették ki a felsőoktatás ráfordításai, ezen belül a költségvetési támogatás 3,6 – 4,4 % körül alakult. Ez a támogatás a GDP-hez viszonyítva 1,1 -1,4 %-ot tett ki. A felsőoktatási intézmények egyéb bevételei tehát az államtól kapott támogatás körülbelül felét tették ki (azaz a teljes működési kiadások mintegy egyharmadát).

A felsőoktatás költségvetési ráfordításainak arányai
a központi költségvetés összes kiadásaihoz és a GDP-hez viszonyítva

	1991 tény	1992 tény	1993 tény	1994 tény	1995 várh.	1996 terv
A felsőoktatás összes kiadása a központi költségvetés kiadásainak arányában	6,56%	6,29%	5,81%	6,30%	5,90%	6,21%
A felsőoktatás összes költségvetési támogatása a központi költségvetés kiadásainak arányában	3,75%	3,88%	3,62%	3,97%	3,98%	4,00%
A felsőoktatás kiadásai a GDP-hez viszonyítva	2,26%	2,12%	2,08%	2,11%	1,50%	1,40%
A felsőoktatás összes támogatása a GDP-hez viszonyítva	1,29%	1,31%	1,29%	1,33%	1,01%	0,90%

³⁹ Pl. a középiskolába járók számának vizsgálata azt mutatja, hogy 1997-ben várhatóan 76 ezren végeznek ott. Ez azt jelenti – feltételezve a felsőoktatási elsős létszám 45 ezres nagyságát 1997-ben – hogy a középiskolából kikerülők mintegy 50 %-a tanulhat tovább. A felsőoktatás kiterjedése és a demográfiai folyamatok alakulása különösen hangsúlyossá teszi a középiskola fejlesztését, kiterjesztését is. Ugyanis ha hosszabb távon is az 1997. évi 75-76 ezer fő érettségizett kibocsátását várjuk a középiskolától, akkor – a korosztályi létszámok csökkenése miatt – ez a középiskolába járók korosztályi arányának radikális növekedését igényli – (s a többi középfokú oktatás visszaszorulását). Ahhoz például, hogy 2010-ben is 75-76 ezer érettségizettet bocsásson ki a középiskola, ahhoz középiskolában végzettek számának a mai 55 %-ról 71 %-ra kell növekedni. (Lásd: Lannert Judit: A közoktatás iskolarendszerének vertikális struktúrája – kézirat 1995.)

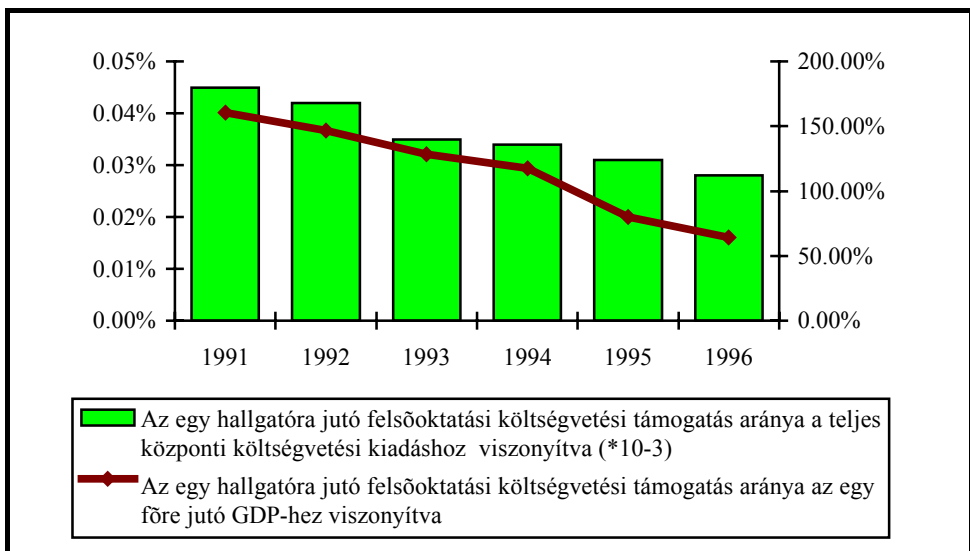
A felsőoktatás költségvetési ráfordításai

Az adatok tanúsága szerint a felsőoktatási szféra állami támogatása a központi költségvetésen belül némi ingadozással ugyan, de közel azonos szinten maradt, ugyanakkor a GDP-hez képest egy harmadnyival csökkent. Mindez, mint korábban láttuk a hallgatólétszám igen jelentős növekedése mellett történt, s így a ráfordítások fajlagos mutatói igen jelentősen csökkentek. Ha elfogadjuk azt, hogy a hazai felsőoktatás költséghatékonysága nemzetközi összehasonlításban igen rossz, akkor a fajlagos ráfordítás-mutatók csökkenését, mint a költséghatékonyság javulását interpretálhatjuk. Más oldalról ezt a felsőoktatási szféra a források rendkívül nagy mértékű beszűküléseként élte meg, s az intézmények jelentős része komoly pénzügyi zavarokkal küzd 1995 óta – ugyanis a források beszűkülésével nem tartott lépést az intézmények gazdálkodásának javulása, a költséghatékonyságot rontó tényezők kiküszöbölése.

A költséghatékonyság mutatói

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Egy nappali tagozatos hallgatóra vetített felsőoktatási költségvetési támogatás összege folyó áron (eFt/fő)	385,9	415,9	440,7	495,8	431,7	418,9
Az egy hallgatóra jutó felsőoktatási költségvetési támogatás a teljes központi költségvetési kiadáshoz viszonyítva (*10 ⁻³)	0,045 %	0,042 %	0,035 %	0,034 %	0,031 %	0,028 %
Az egy hallgatóra jutó felsőoktatási költségvetési támogatás az egy főre jutó GDP-hez viszonyítva	160,4 %	146,5 %	128,4 %	117,7 %	79,9 %	64,1 %

A kiadások belső szerkezetének elemzéséből az is kitűnik, hogy a beruházások aránya jelentős ingadozással, de rendkívül alacsony szinten volt 1994-ig. Ezt követően némi javulás tapasztalható, azonban így is meglehetősen alacsony arányú – (különösen ha tekintetbe vesszük az épületállomány igen jelentősen leromlott állapotát)

Központi költségvetés összes felsőoktatási ráfordításai (mdFt)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kiadás	56,2	62,2	73,5	91,5	82,9	93,0
Kiadásból beruházás, felhalmozás	1,4	1,4	2,8	2,7	4,8	7,1
Beruházás aránya %-ban	2,5%	2,3%	3,8%	3,0%	5,8%	7,6%
Bevétel	24,1	24,2	27,8	33,8	27,0	33,1
A bevétel aránya a kiadásból	42,9%	38,9%	37,8%	36,9%	32,6%	35,6%
Támogatás	32,1	38,4	45,7	57,7	55,9	59,9
Támogatásból hallgatók pénzügyi támogatása	4,1	5,5	6,7	7,6	8,4	9,3
A hallgatói támogatás aránya az összes támogatásból (%)	12,8%	14,3%	14,7%	13,2%	15,0%	15,5%

A költségvetési támogatásokon belül a hallgatók közvetlen pénzügyi támogatása – a hallgatólétszám növekedése ellenére – 13 – 15 % körül alakult. Ha a kollégiumi ellátás támogatását és a tankönyv-, ill. jegyzet ellátás támogatást is figyelembe vesszük, akkor a hallgatók támogatására fordított összeg aránya mintegy 20 %-ot tesz ki.

*Összességében a hazai felsőoktatás a kilencvenes évek első felében igen jelentős expanzió ment keresztül, amely közben a központi költségvetésből történő részese-
dése nagyjából szinten maradt, viszont a GDP-hez viszonyítva mintegy harmadnyival csökkent Ezt interpretálhatjuk úgy, hogy a költséghatékonysági jellemzői javultak. Miután azonban ez a folyamat a felsőoktatás strukturális jellemzőinek változatlansága mellett zajlott le, a szférában ez igen jelentős válságjelenségeket idézett elő.*

4. A FELSŐOKTATÁSI KUTATÁS NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Az országok kutatási, fejlesztési szférájának meghatározó eleme a felsőoktatás. Így a felsőoktatás gazdasági elemzése nem nélkülözheti a felsőoktatási kutatás, fejlesztés gazdasági jellemzőinek és tendenciáinak legalább érintőleges vizsgálatát.

4.1 A K+F ráfordítások nemzetközi összehasonlításban⁴⁰

Először a kutatási, fejlesztési ráfordítások egészének legjellemzőbb adatait vizsgáljuk meg.

Kutatási, fejlesztési ráfordítások (1988. ill. 1989. évi adatok)

Ország	10.000 lakosra jutó K+F területen foglalkoztatott mérnök és tudós	A K+F ráfordítások a bto hazai termék %-ában	A beruházások aránya a K+F ráfordításokon belül (%)
<i>Magyaro. – 1989</i>	20,0 ⁴¹	2,0	11,9
<i>Magyaro. – 1993</i>	12,0 ⁴²	1,0	10,2
<i>Magyaro. – 1995⁴³</i>	11,0	0,8	10,7
Finnország	22,8	1,8	12,3
Franciaország	20,7	2,3	10,6
Olaszország	13,1	1,1	14,0
Portugália	4,9	0,5	21,4
Spanyolország	8,0	0,7	21,2
Japán	51,8	1,4	15,9
USA	38,7	2,9	2,9

Az adatok tanúsága szerint a különböző országok K+F ráfordításai a bruttó hazai termékhez viszonyítva 0,5 és 3,0 % közé esnek, s ebben a vonatkozásban Magyarország a maga 2 %-os ráfordításával nincs – helyesebben nem volt – lemaradva. Sőt, Spanyolország, Portugália és Olaszország adatait figyelembe véve – igen előkelő helyen állt 1988-ban.

Mára azonban a hazai K+F ráfordítások aránya módosult, s lényegében a GDP-hez viszonyított 1 % alatti nagyságrendre állt be.

⁴⁰ Forrás: UNESCO 1991. évi statisztikai évkönyve, lásd még: Gidai – Fecske – Galgóczi: Magyar kutatás-fejlesztés és az egyetemi kutatás áttekintése, nemzetközi összehasonlítás – Társadalomkutató Intézet 1994.

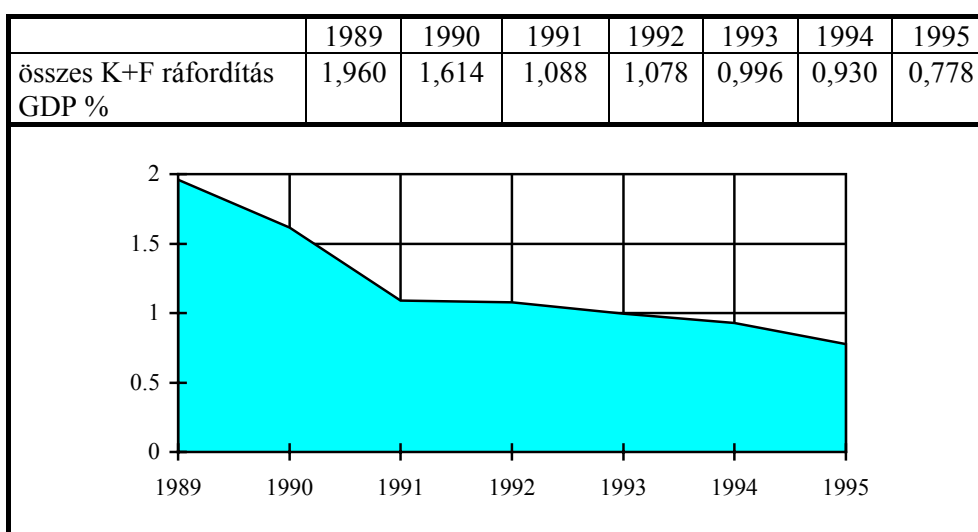
⁴¹ Számított adat a Tudományos kutatás és kísérleti fejlesztés 1992 – KSH 1993. adatai alapján.

⁴² 1992-re vonatkozó számított adat a Tudományos kutatás és kísérleti fejlesztés 1992 – KSH 1993. alapján.

⁴³ Sajat számítás a következő forrás alapján: K+F ráfordítások és eredmények 1991-1995, OMFB, Bp. 1996. június.

4.2 A hazai K+F ráfordítások alakulása a kilencvenes években

A hazai összes K+F ráfordítás a GDP-hez viszonyítva (%)⁴⁴

A hazai K+F ráfordítások tehát – reálértékben – az elmúlt hat év alatt több mint felükre csökkentek. Ezt a tényt természetesen sokféleképpen lehet interpretálni.

Nemzetgazdasági szempontból – figyelembe véve az ország gazdasági fejlettségét és teljesítményét – a folyamat reális, hiszen K+F ráfordításaink így nagyjából azonos arányúak a hozzánk fejlettségben közelebb álló európai országokéhoz.

Tudománypolitikai szempontból, továbbá ha gazdaságfejlesztési stratégiánkban a K+F tevékenységet mint gazdasági hajtóerőt feltételezzük, akkor a helyzet megítélése természetesen egészen más. A kutatási, fejlesztési források megfelelővése rendkívül nagy veszteséget jelenthet.⁴⁵

⁴⁴ Forrás: Saját számítás a Magyar Statisztikai Évkönyv 1990,1993 – KSH 1991,1994. – adatai alapján.

⁴⁵ A hazai K+F intézményhálózatban igen jelentős struktúra-változás zajlott le: a vállalati kutatóhelyek visszaszorulása, az ágazati kutatóintézetek jelentős leépülése, az akadémiai kutatóintézetek kapacitás szűkülése. Mélyebb – s a jelen írásnál jelentősen alaposabb, szélesebb körű – elemzést

A K+F források szerkezetében is igen jelentős változás zajlott az elmúlt években. A központi költségvetés részesedése igen jelentősen – majdnem kétszeresére – növekedett, az alapok hozzájárulási aránya viszont – igen jelentősen ingadozva – felére csökkent, a gazdálkodó szervezetektől kapott támogatások aránya pedig nagyjából azonos részesedéssel maradt. Ugyanakkor valamennyi forrás reálértéke rendkívül radikálisan csökkent.

Érdemes egy gondolat erejéig visszaillesztani a nemzetközi összehasonlításra. Megállapítható, hogy minél kisebb a K+F ráfordítások GDP-hez viszonyított aránya, annál nagyobb ezen ráfordításokon belül a beruházások, tehát a K+F infrastruktúra-fejlesztés részesedése.

Éppen azok az országok költenek legtöbbet K+F infrastruktúrára, amelyek viszonylag keveset költenek általában a kutatás-fejlesztésre. (Így pl. Portugália és Spanyolország a teljes K+F ráfordításon belül több mint 20 %-ot fordít K+F beruházásra.)

Ugyanakkor ha megvizsgáljuk a magyar adatokat, nem ezt tapasztaljuk. Közben K+F ráfordításaink megegyeznek a velünk közel azonos fejlettségű országokéval, azon közben e ráfordításainkon belül a K+F beruházások aránya gyakorlatilag fele akkora mint azokban. Ugyanakkor viszont a K+F-ben dolgozó kutató és mérnök létszám kb. kétszer akkora mint ott. A K+F szférát (is) érintő költségvetési restriktió tehát úgy zajlott le, hogy a mögött nem volt – vagy nem érvényesült – tudománypolitikai koncepció. Az intézményhálózat párhuzamosságai és jelentős méretei fennmaradtak – s ez a ráfordítások jó részét felemészti –, miközben a berendezések, felszerelés stb. fejlesztésére nem marad pénz.

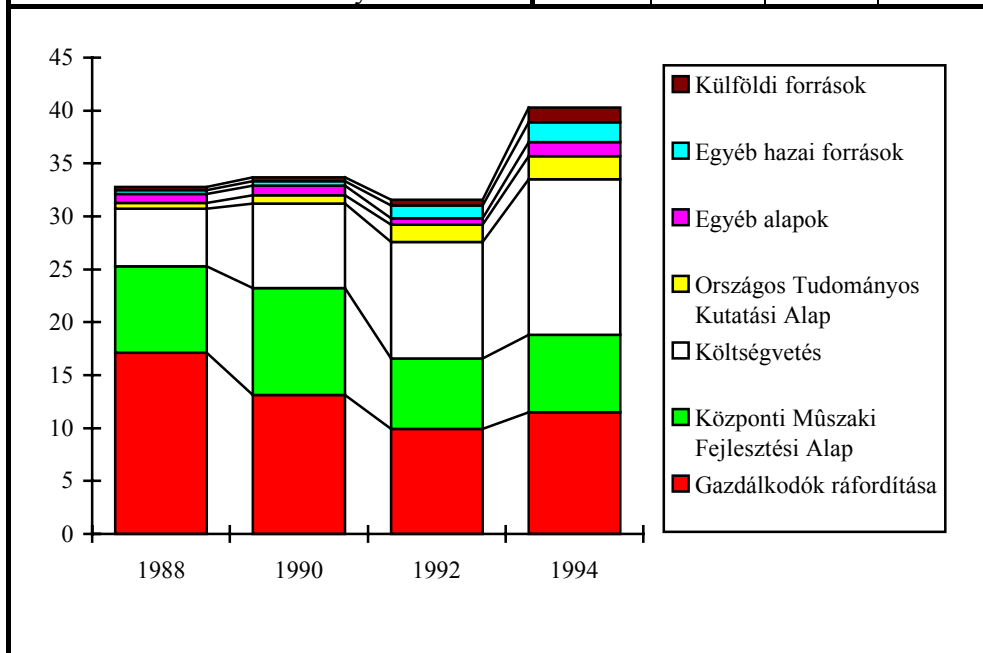
A K+F ráfordítások vizsgálatából az is kitapintható, hogy a kutatási verseny pályázatok forrásai radikális visszaszorultak az elmúlt évek alatt, s ennek nyomán gyakorlatilag elveszőben van a legfontosabb K+F struktúra-alakító, innovációt ösztönző tényező.

---

kívánna annak megítélése, hogy ez a folyamat mennyiben javította a K+F tevékenység hatékonyságát, s mennyiben okozott jövőtehetetlen veszteséget a hazai kutatás, fejlesztésnek.

A K+F források megoszlása

Forrás (milliárd Ft)	1988	1990	1992	1994
Gazdálkodók ráfordítása	17,1	13,1	9,9	11,5
Központi Műszaki Fejlesztési Alap	8,2	10,1	6,7	7,3
Költségvetés	5,4	8,0	11,0	14,7
Országos Tudományos Kutatási Alap	0,6	0,8	1,6	2,2
Egyéb alapok	0,8	0,9	0,6	1,3
Egyéb hazai források	0,4	0,4	1,2	1,9
Külföldi források	0,3	0,4	0,6	1,4
Összesen	32,8	33,7	31,6	40,3
Ebből kormányzati részvétel	46%	59%	63%	63%

A K+F ráfordítások forrás-szerkezete

(milliárd forint)	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
Gazdálkodók ráfordításai	13,1	11,0	9,9	10,1	11,5	15,2
Központi költségvetés	8,0	9,2	11,0	11,9	14,7	15,3
Elkülönített alapok	11,8	6,0	8,9	11,0	10,8	8,8
Egyéb forrás	0,8	1,0	1,8	2,2	3,3	3,4
Összesen	32,7	27,2	31,6	35,2	40,3	42,7

A költségvetési egyensúly helyreállítását célzó kormányzati politika nyomán a K+F kiadások 1995. évi csökkenése a kutatási, fejlesztési célú versenypályázati alapok további radikális szűkülését eredményezte, ugyanakkor a kutatóintézeti hálózat szerkezetének és működésének racionalizálása elmaradt. A kutatási, fejlesztési célú alapok forrásainak beszűkülése azzal a veszéllyel fenyeget, hogy elsősorban a felsőoktatási intézmények, a felsőoktatási kutatóhelyek szorulnak ki a forrásokhoz történő hozzáférhetőségéből.

Ebben jelentős változást ígér a felsőoktatási törvény 1996. évi módosítása, amely jelentős új forrásokat teremt a felsőoktatási kutatóhelyek számára (kutatási előirányzat, Széchenyi professzori ösztöndíj).

4.3 A felsőoktatási kutatóhelyek K+F ráfordításai⁴⁶

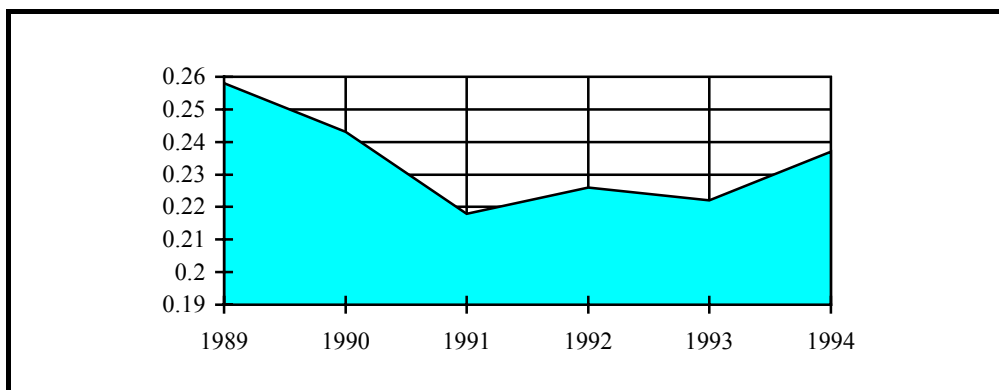
A felsőoktatási kutatóhelyek helyzete valamivel kedvezőbb a K+F ráfordítások vonatkozásában, mint a hazai K+F szféra egészének helyzete. Ez arra utal, hogy megkezdődött az a súlypontáthelyeződés, amelyet a felsőoktatási törvény 1993. évi koncepciója sürgetett. Persze a felsőoktatási kutatóhelyek e kedvezőbb helyzete csak viszonylagos – lényegében arról van szó, hogy a felsőoktatási kutatóhelyeknek a GDP arányában vizsgált K+F ráfordításai az elmúlt hat évben csak egy hatodnyi résszel csökkentek – (miközben az egész K+F szféráé a felével).

⁴⁶ Hangsúlyozni kell, hogy a felsőoktatási K+F ráfordítás a felsőoktatási ráfordításoknak nem elkülönített része. Azt is ki kell emelni, hogy nem többlétről van szó az előző fejezetekben elemzett felsőoktatási ráfordításokon kívül. A felsőoktatási ráfordításokon belül a K+F ráfordításokat statisztikai adatfelvétellel állapítják meg.

A felsőoktatási kutatóhelyek K+F ráfordításai a GDP-hez viszonyítva (%)⁴⁷

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GDP (millió Ft)	1.723.000	2.089.000	2.491.700	2.935.100	3.537.800	4.333.000
összes K+F ráford. (mill Ft)	33.771	33.725	27.103	31.632	35.253	40.300
összes K+F ráford. GDP %	1,960	1,614	1,088	1,078	0,996	0,930
Felsőokt K+F ráford. (m.Ft) ⁴⁸	4.448	5.071	5.424	6.628	7.843 ⁴⁹	..10.271
felsőokt K+F ráford. GDP %	0,258	0,243	0,218	0,226	0,222	..0,237

A felsőoktatási kutatóhelyek K+F ráfordításai a GDP-hez viszonyítva (%)

A felsőoktatási kutatóhelyek támogatása tehát a GDP -hez viszonyítva nem csökkent radikálisan. Ez nominálisan közel kétszeresére történő növekedést eredményezett.

A K+F beruházások aránya is némileg kedvezőbb mint az egész K+F szférában. A felsőoktatási kutatóhelyek ráfordításain belül a beruházások aránya 1989 és 1993

⁴⁷Forrás: Tudományos kutatás és kísérleti fejlesztés 1988, 1989, 1991 KSH 1990, 1991, 1992, valamint Magyar Statisztikai Évkönyv 1990, 1994 – KSH 1991, 1994.

⁴⁸ Forrás 1989-92 között az adott évre vonatkozó Tudományos kutatás és kísérleti fejlesztés című KSH kiadvány.

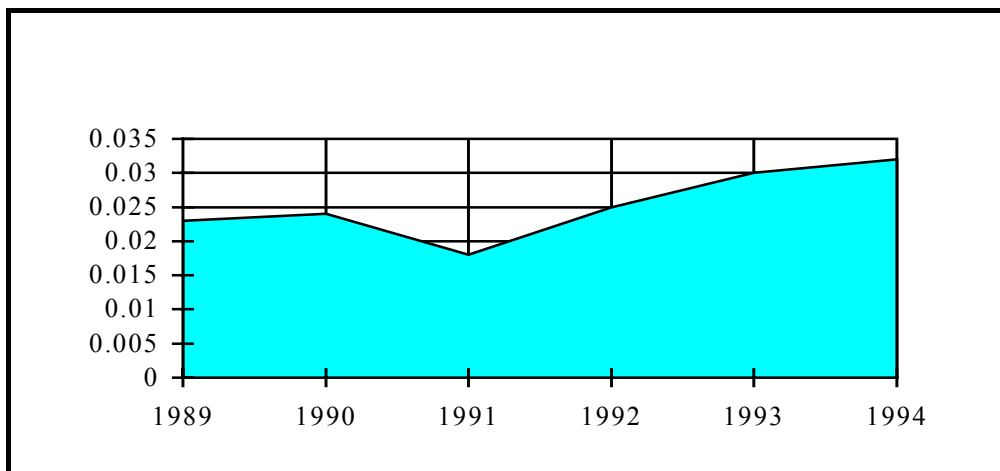
⁴⁹ Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv – KSH 1994.

között közel 50 %-kal növekedett, azonban így is viszonylag alacsony arányú (13-14 %) maradt.⁵⁰

A felsőoktatási kutatóhelyek K+F beruházásai a GDP-hez viszonyítva (%)⁵¹

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
GDP (millió Ft)	1.723.000	2.089.000	2.491.700	2.935.100	3.537.800	4.333.000
Felsőoktatási K+F beruházás (mill Ft)	402,9	501,2	460,0	728,6	1066,5	1376,0..
Felsőoktatási K+F beruházás GDP %	0,023	0,024	0,018	0,025	0,030	0,032..

Felsőoktatási K+F beruházás a GDP %-ában

⁵⁰ Itt az összes K+F forrásról van szó, a K+F ráfordításokon belül az állami támogatás arányát később vizsgáljuk meg.

⁵¹ Forrás: saját számítás a Magyar Statisztikai Évkönyv 1990 és 1993 adatai alapján.

Hozzá kell azonban tenni, hogy a felsőoktatási intézmények K+F beruházásainak növekedése ellenére az csak mára érte el nagyjából a főhivatású kutatóintézetek részesedési arányát.

Egy olyan ország, amely gazdasági erőforrásait takarékosan és hatékonyan akarja felhasználni szükségszerűen az ilyen több célú, hatékony ráfordítás-politikát követi. Így aligha vitatható, hogy a K+F infrastruktúra fejlesztésnek az a leghatékonyabb módja, ha az nagyjából a felsőoktatási kutatóhelyek fejlesztését célozza.

4.4 A felsőoktatási kutatóhelyek néhány jellemzője⁵²

	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Kutató-fejlesztő helyek száma	1312	1256	1257	1287	1380	1401
ebből felsőoktatásban	933	940	1000	1071	1078	1106
Kutatók-fejlesztők száma	33836	30256	26763	24100	23012	22401
ebből felsőoktatásban	13957	14044	14192	14295	13874	13897
	41%	46%	53%	59%	60%	62%
Tudományos fokozattal rendelkezők száma	5869	5697	5634	5655	5680	6257
ebből felsőoktatásban	3846	3802	3843	3995	4093	4567
	66%	67%	68%	71%	72%	73%
Tudományos publikációk száma						
- könyv	1700	1662	1562	1730	1909	2258
ebből felsőoktatásban	1011	1046	1032	1169	1343	1587
	60%	63%	66%	68%	70%	70%
- cikk	22830	22403	22507	23429	23621	24166
ebből felsőoktatásban	13370	13390	14241	15558	16053	17080
	59%	60%	63%	66%	68%	71%

A fenti adatokból egyértelmű, hogy a felsőoktatás a hazai K+F szféra legerősebb és legeredményesebb kutatóbázisa.

⁵² Forrás: MKM Tudományos Ügyek Főosztálya: Előterjesztés a Tudáspolitikai Kollégium részére az egyetemi-főiskolai kutatások helyzetéről és fejlesztéséről, Budapest, 1996, április.

A nagyon rövid kutatási ráfordítás elemzést azzal foglalhatjuk össze, hogy a gazdasági helyzetéből adódó kényszerű kormányzati költségvetés-politika következtében a felsőoktatási K+F helyzete kevésbé romlott, miközben a többi K+F szféra radikálisan visszaszorult. Így mára a felsőoktatás vált a hazai kutatás, fejlesztés meghatározó bázisává.

Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a K+F alapok forrásai a kilencvenes évek közepére rendkívül lecsökkentek, s ez a felsőoktatási kutatóhelyek tevékenységében is mind radikálisabban a leépülés irányába hat. Pedig a versenypályázati kutatási források szerepe a felsőoktatás finanszírozásában mint – a normatív működés támogatás melletti – második finanszírozási csatorna meghatározó jelentőségű. Ez a második finanszírozási csatorna biztosíthatja ugyanis a minőség finanszírozását.

A felsőoktatási kutatóhelyek számára elérhető versenypályázati kutatási, fejlesztési források jelentős megnövelése tehát nélkülözhetetlen mind a hazai K+F egésze szempontjából, mind a felsőoktatási minőség fejlesztése szempontjából.

A felsőoktatási törvény 1996. évi módosítása jelentős előrelépést ígér ezen a területen azzal, hogy jelentős felsőoktatási kutatási előirányzatot hoz létre (1997. évi várható nagysága 1,5-2 milliárd Ft körül várható). Emellett létrehozza a Széchenyi Professzori Ösztöndíjat, amelynek nagysága 1997-ben várhatóan 1 milliárd Ft, s amely 1999-re mintegy 4-5 milliárd forintra növekszik.

5. HALLGATÓ TANDÍJAK, TÉRÍTÉSI DÍJAK ÉS A HALLGATÓK TÁMOGATÁSA⁵³

5.1 A tandíj

A felsőoktatási törvény (Ftv. 31.§ (1) bekezdése) szerint: "a felsőfokú képzésben részt vevő hallgatók tandíjat és egyéb díjakat fizetnek.", és (31.§ (2) bekezdése alapján) "a tandíjra és az egyéb díjakra vonatkozó szabályokat: a) állami felsőoktatási intézmény esetén kormányrendelet; b) nem állami felsőoktatási intézményben a felsőoktatási intézmény Szabályzata állapítja meg." Az állami felsőoktatási intézményekben fizetendő tandíjnak esélyegyenlőséget célzó kompenzálását: (Ftv. 31.§ (6) bekezdése alapján) tandíjmentesség, illetve tandíjkedvezmény; b) a hallgatói előirányzatból kormányrendelet szabályai szerint nyújtott hallgatói támogatás; c) bankok által állami garancia mellett adható hallgatói hitel; d) továbbá a tandíjfizetések meghatározott összegére törvényben nyújtott személyi jövedelemadó-kedvezmény biztosítja.

A törvény tandíjfizetésre vonatkozó rendelkezései eredetileg 1994. szeptember 1-vel léptek volna hatályba, ez később úgy került módosításra, hogy külön törvény rendelkezik a hatályba lépéséről, majd a gazdasági stabilizációval kapcsolatos törvénymódosítások 1995. szeptember 1-i hatálybalépést írt elő, s egyben hatályon kívül helyezte a bankok által állami garancia mellett adható hallgatói hitel intézményét, még mielőtt az bevezetésre kerülhetett volna.

A tandíjkedvezmény az 1995. évi CXVII. törvény alapján a következő képpen lett meghatározva: Az összevont adóalap adóját csökkenti a felsőoktatásról szóló törvényben felsorolt felsőoktatási intézményben első alapképzésben részt vevő hallgató alap- és kiegészítő tandíja címén – de legfeljebb a felsőoktatásról szóló törvény végrehajtásáról szóló kormányrendelet által az állami felsőoktatási intézmény alap- és kiegészítő tandíjaként – egy tanévre megállapított összegének a 30 százaléka, a befizetésről a hallgató nevére kiállított igazolás alapján – amelyet a felsőoktatási intézmény a befizetés évét követő év január 31-éig ad ki a hallgatónak az átvétel igazolása ellenében, valamint a befizető nevére kiállított befizetési bizonylat alapján. Ez a levonási lehetőség a befizetés évében a hallgató vagy annak szülője (ideértve az örökbefogadó, a mostoha és a nevelőszülőt is) vagy nagyszülő-

---

⁵³ A dolgozat írásával párhuzamosan zajlik a felsőoktatási törvény módosítása, jelen írás a módosítás előtti helyzetet mutatja be.

je vagy házastársa vagy testvére közül azt illeti meg, aki a tandíjat a befizetési bizonylat szerint befizette.

A felsőoktatásban fizetendő tandíjat a 83/1995. (VI.6.) Korm. rendelet szabályozza. Ez lényegében az állami felsőoktatási intézményekben szedhető tandíjat korlátozza. A tandíj korlátozás az állami felsőoktatási intézményekben alapképzésben, valamint szakirányú továbbképzésben, továbbá doktori és mesterképzésben tanulmányokat folytató hallgatókra vonatkozik. A felsőoktatásban jelenleg tanuló hallgatók közel 90 %-a ebbe a kategóriába tartozik.⁵⁴

A rendelet értelmében a tandíj két részből áll: alap- és kiegészítő tandíjból. Az alaptandíjat minden hallgatónak kell fizetnie, kivéve a tandíjmentességek eseteit. Az alaptandíj összege 1995. szeptember 1-jétől havi 2000 forint. A kiegészítő tandíjat a felsőoktatási intézmény Szabályzatában állapítja meg, de ennek évi összege nem haladhatja meg az alaptandíj évi összegének a négyszeresét.

A kiegészítő tandíjra vonatkozó rendelkezéseket azonban nem sokkal később az állami felsőoktatási intézmények első alapképzésben nappali tagozaton tanulmányokat folytató hallgatói tekintetében hatályon kívül helyezték.

A fentiek alapján az állami felsőoktatási intézményekben fizetendő tandíj képzési kategóriáknaként az alábbiakban foglalható össze⁵⁵:

---

⁵⁴ A jogszabály által meghatározott tandíjkorlátozás nem terjed ki a posztsekundér képzésre, a posztgraduális képzésekre (tehát a második diploma szerzést, diplomát adó továbbképzésekre), valamint a felsőoktatásban folyó nem diplomát adó valamennyi képzésre. Ezen kategóriákba tartozók hallgatók számáról nincs pontos adat, számuk mintegy 30-40 ezerre tehető. Hozzá kell tenni, hogy a felsőoktatási törvény jelenlegi módosítása a posztsekundér képzést is a tandíj-korlátozott kategóriába fogja sorolni, amennyiben a posztsekundér képzés elnyeri az akkreditációt, és a Felsőoktatási és Tudományos Tanács engedélye alapján folyik.

⁵⁵ A felsőoktatási törvény Országgyűléshez benyújtott módosítási javaslata szerint a tandíjkorlátozások csak azokra a hallgatókra fognak vonatkozni, amelyek államilag finanszírozott (azaz állami megrendelésre folyó) képzéseken vesznek részt, (lényegében – a Felsőoktatási és Tudományos Tanács javaslata alapján – a miniszter által engedélyezett létszámkereten belüli hallgatókra).

A képzési forma és a tandíj típusa

Képzési forma ill. típus	Tandíj ill. tandíjkorlátozás
posztsekunder képzés	nincs tandíj korlátozás
első főiskolai és egyetemi alapképzés	
nappali tagozaton	alaptandíj (2000 Ft/hó)
esti, levelezős és egyéb részidős képzési formában	alaptandíj (2000 Ft/hó) + kiegészítő tandíj (max 8000 Ft/hó)
szakirányú továbbképzés	
nappali tagozaton	alaptandíj (2000 Ft/hó)
esti, levelezős és egyéb részidős képzési formában	nincs tandíj korlátozás
második diploma szerzés	
nappali tagozaton	nincs tandíj korlátozás
esti, levelezős és egyéb részidős képzési formában	nincs tandíj korlátozás
doktorandusz képzés	
nappali tagozaton	alaptandíj (2000 Ft/hó)
esti, levelezős és egyéb részidős képzési formában	nincs tandíj korlátozás
egyéb képzések, továbbképzések stb.	nincs tandíj korlátozás

A rendelet alapján az intézmények szabályzatukban a hallgatók számának 20%-áig a legrászorultabbak részére, kiemelkedő tanulmányi eredmény esetében alaptandíj-fizetési mentességet, vagy alaptandíj-fizetési kedvezményt határozhatnak meg.

Mint korábban láttuk az állami felsőoktatási intézményekben mintegy 118 ezer nappali tagozatos hallgató tanul, akiknek 80 %-a havi 2000 forint (azaz évi 20 ezer Ft) tandíjat fizet, (20 % ugyanis tandíjmentes). 25 ezer esti, levelezős, és egyéb részidős hallgató van, akiknek 80 %-a maximum havi 10 ezer forintot fizet(het). Az így befolyó tandíjbevétel éves szinten közel 4 milliárd forint. Ha figyelembe vesszük a posztsekunder és egyéb tandíjkorlátozása alá nem eső képzéseken tanulók létszámát is akkor az állami felsőoktatási intézmények tandíjbevétele elérheti az évi 7 milliárd forintot is.⁵⁶ Ez az összeg a felsőoktatási intézmények bevételeinek több mint 20, kiadásainak pedig mintegy 7,5 %-ára rúg.

⁵⁶ Miután a tandíjszabályozás 1995-ben lépett életbe, nincs még pontos adat az intézményi tandíjbevételek összegéről.

5.2 A hallgatói térítési díjak

A 83/1995. (VI.6.) Korm. rendelet alapján a felsőoktatási intézmények a hallgatók számára a tandíjon kívül – a tanulmányi és egyéb szabályok szerinti vizsga ismétlési és különjárási díjak, valamint a későbbiekben tárgyalandó kollégiumi térítési díj mellett – csak olyan szolgáltatásokért állapíthatnak meg díjakat, amelyek nem kapcsolódnak a képesítési követelményekben, illetve a tantervekben foglalt tanulmányi kötelezettségek teljesítéséhez.

Az intézmények gyakorlata igen eltérő, de általában meglehetősen korlátozott a térítési díjért nyújtott külön szolgáltatások köre, s ezen belül is még szűkebb az önköltséget biztosító térítési díj.

A jelenleg közelé 130.000 nappali tagozatos hallgatóból mintegy 80 000 azok száma, akik nem állandó lakhelyükön tanulnak. A felsőoktatási intézmények kollégiumaiban és diákszállóiban valamivel több mint 40 000 hallgató elhelyezésére van lehetőség.

A 83/1995. (VI.6.) Korm. rendelet értelmében a felsőoktatási intézményben tanuló nappali tagozatos hallgató diákotthoni (kollégiumi) elhelyezésre pályázhat, melynek igénybevétele esetén térítési díjat kell fizetnie. A diákotthoni térítési díj havi összege nem lehet magasabb a minimálbér 25%-ánál. A diákotthoni térítési díj összegét, továbbá a térítési díj alóli mentesítés, illetőleg a csökkentett térítési díj fizetésének eseteit az intézmény szabályzatban határozza meg.

A kollégiumi térítési díj – ami átlagosan 2,5 – 3,5 ezer forint között van az intézményekben – nagyjából a kollégium fenntartás 40-50 %-át fedezi. (Az intézmények kollégiumok fenntartásra fordított kiadásairól nincs pontos elemzés, de annak nagyságrendje évente 2,5 – 3 milliárd forintra becsülhető.)

5.3 A hallgatók támogatás

A hallgatói támogatás a felsőoktatási rendszer rendkívül fontos eleme. Szociálpolitikai szempontból a hallgatói támogatás a szociális esélyegyenlőség biztosításának eszköze. Közgazdasági szempontból a hallgatói támogatás – és a tandíj – a közvetett felsőoktatás finanszírozás eszköze.

Az állami felsőoktatási intézmények⁵⁷ hallgatói az alábbi támogatásokban részesülnek:

- A hallgatók 20 %-ának tandíjmentessége
- A hallgatók pénzbeli támogatása: Ennek lényege, hogy az állami költségvetés megállapít egy átlagos támogatási normatívát (ez 1993 és 1996 között 65 ezer Ft/év volt)⁵⁸, amelyet az intézmények szabályzatában rögzített elvek alapján a hallgatói önkormányzatok osztanak el, eldöntve milyen címeken (tanulmányi ösztöndíj, szociális segély stb.) és milyen mértékű differenciálással osztják fel a hallgatók között. A 83/1995. (VI.6.) Korm. rendelet alapján ebből tanulmányi ösztöndíj, pénzbeli szociális támogatás, jutalom, szakmai gyakorlat idejére adott költségtérítés, kiemelkedő tanulmányos, kulturális, sport- és művészeti tevékenységért adományozott ösztöndíj folyósítható az intézmény szabályzata alapján (az első alapképzésben, illetőleg szakirányú továbbképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatók részére).
- Kedvezményes (2500 – 3000 Ft/hó) térítés ellenében nyújtott diákotthoni ellátás (a nappali tagozatos hallgatók részére).
- Tankönyv-, jegyzettámogatás, amelyet a minisztérium normatív alapon nyújt – az intézmények költségvetési támogatásán belül – az állami felsőoktatási intézmények számára (ennek nagysága 1996-ban 7000 Ft/fő volt). Az intézmények – saját döntésük alapján – ennek egy részéből a tankönyv-, jegyzet ellátást finanszírozzák, másik részét a hallgatóknak tankönyv-, jegyzetvásárlásának támogatására fordítják.⁵⁹ (Ebből minden hallgató részesülhet, nem csak a nappali tagozatosok.)

---

⁵⁷ A nem állami felsőoktatási intézmények 1995-től ugyancsak kapják a 65 eFt/fő hallgatói pénzbeli támogatást, továbbá a kollégiumi hallgatóik után működési normatívát is juttat számukra a költségvetés. (E mellett a költségvetési törvényben megállapított képzési normatívát is kapnak).

⁵⁸ A normatíva a felsőoktatási intézményekben a magyar állampolgárságú és – nemzetközi megállapodás vagy jogszabály alapján azzal azonos elbírálás alá eső – külföldi állampolgárságú, első alapképzésben, illetőleg szakirányú továbbképzésben részt vevő nappali tagozatos hallgatók száma alapján jár az intézmények számára.

⁵⁹ A Kormány rendelet értelmében a tankönyv- és jegyzettámogatásra szolgáló költségvetési előirányzat kizárólag tankönyv- és jegyzetvásárlásra, illetőleg tankönyv- és jegyzetkiadásra használható fel. Tankönyv- és jegyzetvásárlásra pénzbeli (pénzhelyettesítő utalványban biztosított) támogatás a hallgató szociális körülményeinek mérlegelése alapján adható. A felsőoktatási intézmény tankönyv- és jegyzetkiadásra az előirányzat Szabályzatában meghatározott részét használhatja fel.

A költségvetési ráfordítások megoszlása

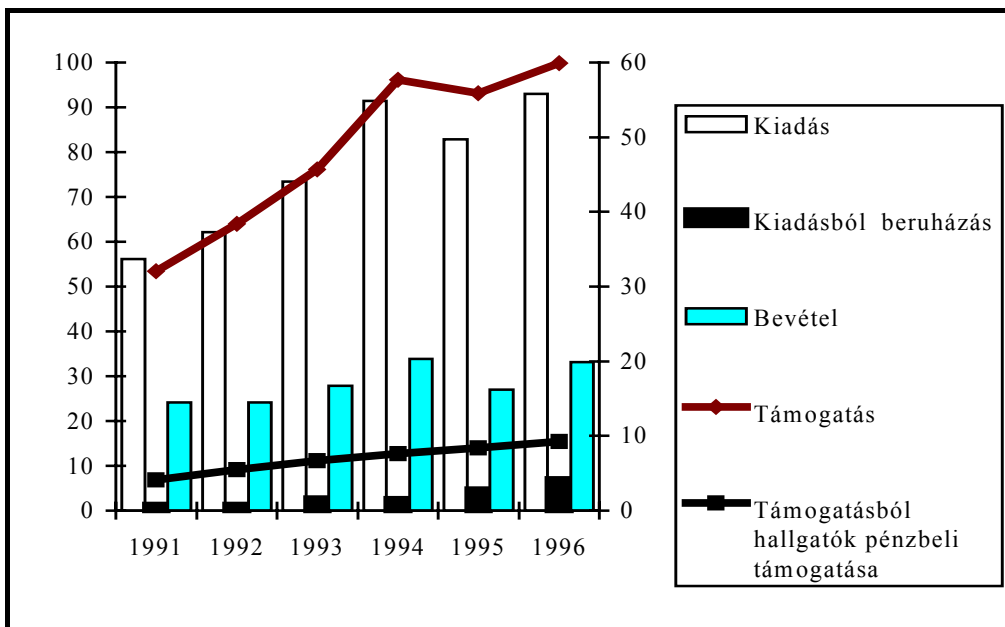
	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Nappali tagozatos hallgató létszám (fő)	83190	92330	103710	116370	129500	143000

Központi költségvetés összes felsőoktatási ráfordításai (mdFt)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kiadás	56,2	62,2	73,5	91,5	82,9	93,0
Támogatás	32,1	38,4	45,7	57,7	55,9	59,9
Támogatásból hallgatók pénzbeli támogatása	4,1	5,5	6,7	7,6	8,4	9,3
A hallgatói támogatás aránya az összes támogatásból (%)	12,8%	14,3%	14,7%	13,2%	15,0%	15,5%

A hallgatók pénzbeli támogatásának aránya az egy hallgatóra vetített összes támogatáshoz

	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Egy nappali tagozatos hallgatóra vetített költségvetési támogatás összege folyó áron (eFt/fő)	385,9	415,9	440,7	495,8	431,7	418,9
Hallgatók pénzbeli támogatási normatívája (eFt/fő)	48,9	60,1	65,0	65,0	65,0	65,0
A hallgatói pénzbeli támogatás aránya az egy hallgatóra jutó költségvetési támogatásból (%)	12,7%	14,5%	14,7%	13,1%	15,1%	15,5%

A költségvetés szerkezete

A hallgatók pénzbeli támogatása a teljes felsőoktatási támogatás 13 – 15 %-át tette ki az elmúlt években. Ha ehhez hozzászámoljuk a kollégiumi ellátás támogatását és a tankönyv-, jegyzet támogatást is akkor mintegy 20 %-ot (1996-ban kb. 12 milliárd forintot) tesz ki a hallgatók ellátására fordított támogatás a teljes felsőoktatási támogatásból.

1995. január 1-től a PhD (doktori) kurzusokon résztvevő nappali tagozatos hallgatók – a költségvetési törvényben meghatározott normatíva alapján – szintén részesülnek az első alapképzésen résztvevő hallgatókéhoz hasonló, de annál magasabb támogatásban.

5.4 A meg nem valósult hallgatói hitel

Mint arról az előzőekben szó volt a felsőoktatási törvény 1993-ban elfogadott változata a hallgatók tandíj-kompenzációjaként előírta egy bankok által állami garancia mellett adható hallgatói hitel létrehozását. Ezt azonban 1995-ben a törvény módosítás során elhagyták a törvényből.

5.4.1 A hallgatói hitel meg nem valósulásának okai

A hallgatói hitelnek a napirendről történő lekerülése több okra vezethető vissza.

a./ Elég hamar kiderült, hogy a hallgatói hitel nem szociális kategória. A legkedvezőtlenebb szociális helyzetűek aligha fogják igénybe venni a hitelt, mert számukra nagyon nagy kockázatot jelent a visszafizetés – hiszen ők a végzést követő életindításhoz (pl. lakásvásárlás) egyébként sem rendelkeznek elegendő forrásokkal, s ezt a felvett hitel visszafizetése tovább nehezíti. Azok a hallgatók, akik olyan szakokra járnak, amelyeknek életkereset alakulása alacsony (pl. pedagógus szakok) ugyancsak nem valószínű, hogy igénybe veszik. Ha szociális helyzet alapján közelítjük meg a hallgatói támogatásokat, akkor a következő csoportosítás látszik a legrealisabbnak:

- a legszegényebbek rétegek legjellemzőbb támogatása: a tandíjmentesség és a pénzbeni támogatás
- az alsó-középrétegek legjellemzőbb támogatás: a személyi jövedelem-adó kedvezmény és kisebbrészt a hitel
- a felső-középrétegek legjellemzőbb támogatása: az szja kedvezmény és a hitel

b./ A magas infláció irreálissá tesz minden hosszú távú hitelkonstrukciót. Két-számjegyű infláció esetében egy 10-12 év körüli futamidő (5 év felvételi idő, 1-2 év türelmi idő, 4-5 év visszafizetési idő) alatt a felvett tőke kamatos kamataival igen magas összegre rúg, (ez persze részben pszichológiai probléma, mivel a szóban forgó időszak alatt a pénz értéke is közel ugyanilyen mértékben csökken, jöllehet ha a keresetek reálértéke csökken, akkor már nem csak erről van szó).

c./ A hallgatói hitel igen kockázatos pénzügylet. A hallgatói hitelekre – azoknak az országoknak egy részében ahol van ilyen – elég magas vissza-nem-fizetési arány jellemző. A hallgatói hitel piaca túlpolitizált, a hitelnyújtó pénzintézetekre komoly társadalmi és politikai nyomás nehezedik a hitelkamatok csökkentése végett, gyakran rajtuk kérik számon a szociális problémák kezelését.

A hallgató azért is rossz adós a bankok szempontjából, mert nincs hitelbiztosíték (jelzálog, vagy kezes), ezért bármilyen hitelkonstrukcióhoz nélkülözhetetlen egy garancia alap, amely ezt a biztosítékolást ellátja a bankok felé.

d./ A pénzügyi kormányzat egyértelműen állást foglalt abban a tekintetben, hogy a hallgatói hitel bevezetése nem járhat többlet-költségvetési igénnyel. Így a hallgatói hitelrendszer megvalósítása – és az ahhoz szükséges esetleges források (pl. garancia alap) csak a hallgatói támogatások jelenlegi rendszerének újragondo-

lásával oldhatók meg. Ugyanakkor a hallgatói támogatások mai elosztási rendszere decentralizált (lényegében a hallgatói érdekképviselet hatáskörébe utalt), annak bármilyen változtatása esetében a hallgatók ellenállására kell számítani.

Ugyanakkor gazdasági számításokkal bizonyítható, hogy egy állami kamat-átvállalás terhei már rövid távon irreális költségvetési kihatással járnak, továbbá az is, hogy 10 % infláció felett hatékonyabb e kamatterheknek megfelelő összeget hallgatói támogatásként kiadni. A pénzügyi kormányzat – tanulva a 80-as évek kedvezményes lakáshitel-konstrukciójának katasztrofális költségvetési problémáiból – aligha hajlandó befogadni egy kamat-támogatással operáló hitel-rendszert.

e./ A hazai pénzpiac igen kezdetleges, a pénzintézetek kényelmesek, szolgáltatásaik, infrastruktúrájuk (és esetenként szakértelmük is) hiányos, kialakulatlan a másodlagos tőkepiac, nincsenek hosszú távú banki pénzlekötések, amelyek a hosszú távú hitelek piacának háttérét adhatnák, (a biztosítókra, a TB-re ez ugyanígy igaz). A pénzintézetek nem érdekeltek a hallgatói hitelrendszerhez hasonló, hosszú távú, kockázatos, nagy szervezési és munkaigényű hitelrendszer kialakításában. Sőt érezve a kormányzatra nehezedő politikai nyomást, nyilvánvalóan jól körül garantált, részükre állami támogatást biztosító hitelrendszerben reménykednek.

A Pénzügyminisztérium ugyancsak nem érdekelt a hitelrendszer létrehozásában, mert a fentieket figyelembe véve mind gazdaságilag, mind politikailag nehéz terepről van szó. De az is jól érzékelhető, hogy kevés az ehhez értő szakemberük. Az MKM sem rendelkezik megfelelő – a banküzletet, a pénzpiacot ismerő, vagy egy ilyen teamet megfelelő szakértelemmel irányítani képes – szakemberekkel

5.4.2 Egy reálisan megvalósítható tandíjhitel-konstrukció néhány eleme⁶⁰

A tandíjbefizetéshez nyújtott pénzintézeti hitelnél egyértelműen látni kell azt, hogy egy ilyen hitel a pénzintézet számára más célokkal teljesen egyenértékű üzleti befektetés, amelynél a befektetés hozama és a megtérülés biztonsága meghatározó követelmény.

A tandíjhoz kapcsolódó hitelrendszernek tehát két alapvető problémát kell megoldani:

1./ Az egyik megoldandó probléma a konkrét hitelkonstrukció, amelynek alapvető elemei:

- a hitelt felvevők, (vagy a hitelre jogosultak köre), azaz alanyi jogon járjon-e a hitel, vagy legyen (tanulmányi, szociális stb.) feltétele,

---

⁶⁰ Az itt következő elemzés annak a munkabizottságnak a megállapításait foglalja össze, amelyet a Művelődési és Közoktatási Minisztérium hozott létre a Magyar Nemzeti Bank, és a Corvinbank szakértőiből, s amelynek jelen dolgozat szerzője is tagja volt.

- a futamidő – (felvételi időszak hossza, a hitel-visszafizetési időszak hossza, ezen belül esetleg visszafizetési moratórium hossza)
- a hitelként felvehető teljes, vagy évi összeg nagysága,
- a kamat,
- ráségítő konstrukciók (pl. előtakarékosság, esetleg állami kamatátvállalás)

2./ A másik megoldandó kérdés a hitelgarancia intézménye, amelynek több – egymást nem feltétlenül kizáró – megoldási módja lehet:

- a hallgató vagy az eltartó vagyona bejegyzett vagyoni jelzálog
- a hallgató eltartójának, vagy leendő munkáltatójának kezessége,
- az állam kezességvállalása,
- központi garancia alap,
- decentralizált garancia alap(itvány)ok.

Megjegyzendő, hogy a hitelkonstrukció és a garancia intézmény szorosan összefügg egymással, ugyanis biztosíték nélkül a bankok gyakorlatilag nem vállalkoznak hitelnyújtásra. A tandíjhitel programnak ez a sarkalatos pontja, ugyanis a tandíjhitel realizálásába akkor lehet a hazai bankokat bevonni, ha tisztázódott a garancia intézménye. Másrészt a hitelkonstrukció és a garancia intézmény oly módon is összefügg, hogy a ráségítő konstrukció nélküli hitelek garancia igénye jelentősen nagyobb.

a./ A hitelkonstrukció elemeit tekintve a következő fontosabb jellemzőket lehet kiemelni:

A hitelre jogosultak körét tekintve két megközelítés lehetséges

- az egyik lehetőség szerint a hitel (pontosabban a hitelgarancia) alanyi jogon járna minden felsőoktatási hallgatónak,
- a másik lehetőség szerint a hitel(garancia) szociális rászorultság szerint szelektálva lenne nyújtható – (a leggazdagabbak ugyanis hagyományos garancia intézmények mellett – jelzálog, kezesség – is képesek hitelt felvenni).

Bármilyen hitelkonstrukció esetében valószínűleg limitálni kell az egy hallgató által évente, vagy a végzésig összesen felvehető (garanciával lefedett) hitel összegét, ezt mind a garanciára rendelkezésre álló források, mind a ráségítő konstrukciók szükségessé teszik. Ugyanezen okokból rögzíteni kell a felhasználás célját is (tan-

díjfizetésre korlátozva). A limitet a garanciára rendelkezésre álló források és a hitel iránti kereslet alapján lehet meghatározni.

b./ A hitel futamidejét illetően általában olyan konstrukciót lehet reálisan megvalósíthatónak tekinteni, amelynél

- a felvétel időszaka a tanulmányi időszak, vagy annak egy (a végzéshez közelebbi néhány pl. 2-3 éves) időszaka,
- az elhelyezkedést követő néhány év moratórium után kezdődne a visszafizetés,
- a visszafizetési idő (a moratóriumot követő) 5-15 év,
- felmerülhet egy olyan konstrukció is, amely szerint a visszafizetési idő a törlesztés összegétől függően alakulna – (ez esetben ugyanis a törlesztés összegét az elhelyezkedést követő alaphív százalékában lehetne meghatározni)

A törlesztés összege részben a felvett hitelösszegeből és a visszafizetési időből adódik, de lehet olyan konstrukciót kialakítani, hogy a törlesztés az elhelyezkedést követő alaphív meghatározott aránya (pl. 10 %-a)

3./ A hitelkonstrukció szempontjából az alábbi megoldási lehetőségek jöhetnek számba:

a./ A fix, vagy kedvezményes kamatozású hosszúlejáratú hitel, nem reális alternatíva, mivel a piaci kamat és a fix kamat közötti rést (illetve az ennek megfelelő tőkehozadékokat) az állami költségvetésnek kellene átvállalnia, s részint erre nincs pénz, részint bizonyítható, hogy olcsóbb és hatékonyabb a költségvetés által átvállalt elmaradt tőkehozadékokat hallgatói támogatásra elosztani, mint kamatpreferálásra fordítani

b./ A személyi hitel jellegű (piaci kamatozású) hosszúlejáratú hitel, gyakorlatilag szintén nem reális alternatíva, mert részint a kamatos kamattal növekvő hitelösszeg a teljes képzési idő és az elhelyezkedést követő visszafizetési moratórium időszaka alatt hatalmas összegre rúg, részint pedig – éppen az így megnövekedett hitelösszeg miatt – a garancia igény is rendkívül magas lesz.

c./ Az előtakarékoszággal kombinált hitel gyakorlatilag az egyetlen reális lehetőség, hiszen a ma létező lakásépítést segítő előtakarékoszági konstrukció célrendszerre a tandíj-fizetési céllal kibővíthető lenne, és ez a mai több százszázalékos betétkönyv

mellett tényleges segítséget adna a továbbtanulásra jelentkezőknek már a tandíj bevezetésének első évétől.

4./ A hitelgarancia intézményre több megoldási lehetőség létezhet:

a./ *A vagyoni jelzálog* mint a hitelgarancia klasszikus megoldása megfelelő vagyoni háttérrel rendelkező hallgatók esetében jöhet szóba. (Megjegyzendő, hogy ilyen vagyoni helyzet esetében lényegében ma is lehet "személyi kölcsönt" – akár tandíj-fizetési célokra is – felvenni.) Egy tandíjhitel-konstrukció esetében, mint a jó vagyoni helyzetű hallgatók hitelgaranciája ez is szóba kerülhet.

b./ *A hallgató leendő munkáltatójának kezessége*, mint hitelgarancia. Mint egy részmegoldás számításba vehető, a vállalati ösztöndíjakhoz hasonló (azt nem kizáró – hanem a lehetőségeket bővítő) konstrukcióként.

c./ *Az állam kezességvállalása*. A tandíjhitel első felvetődése során a Pénzügyminisztérium fogadókész volt egy állami készkezési garancia intézményre. Az állami készkezességnek továbbra is van realitása – elsősorban a hitelrendszer bevezetésének időszakában (pl. a garancia alap létrehozásáig, majd később a garancia alapok garantálásában.).

d./ *Központi garancia alap*. A már létező kisvállalkozói hitelgarancia alap mintájára szerveződő központi – törvénnyel létrehozott – alap feladata a felsőoktatási hallgatók által felvett tandíj-hitelek garantálása.

Az alap összegének minimumát a kihelyezett hitelösszeggel azonos összegben lehet meghatározni. A hitel iránti kereslet igen nehezen becsülhető jelenleg, évi 2-4 milliárd forintos kihelyezést lehet pillanatnyilag vélelmezni. Egy ilyen összegű kihelyezés esetén nem a hallgatói támogatásra szánt költségvetési összeg legkevesebb 30 %-át kellene az alapba vonni ahhoz, hogy a vélt kihelyezés alsó összegével azonos nagyságrendű legyen az alap. Az alap felé vállalt állami garanciával a befizetés csökkenthető – de ez esetben is a hallgatói támogatás legkevesebb 20 %-át be kell vonni az alapba.

A központi garancia alap hátránya, hogy nehezen tud más forrásokat bevonni, kétségtelenül alkalmas elvileg erre, de a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy nagyon kevés külső forrást tudnak az ilyen alapok megmozgatni. A másik probléma az, hogy sem a felsőoktatási intézmények sem a bankok nem fogják az alapot magukénak érezni, az alappal való gazdálkodás az alap menedzsmentjére hárul, s mind a bankok, mind az intézmények maximálisan kihasználni akarják csak az alapot, a hitelfelvevők minősítésében egyikük sem szeret majd részt venni.

e./ *Decentralizált garancia alap(itvány)ok.* Elképzelhető egy olyan garancia konstrukció is, amely a felsőoktatási intézmények és bankok által közösen létrehozott garancia alapítványok intézményére épül. Törvényi keretek között fel lehet hatalmazni a felsőoktatási intézményt arra, hogy egy általa választott bankkal közösen garancia alapítványt hozhasson létre. Ugyancsak a törvény hatalmazná fel (vagy kötelezné) arra, hogy az oda járó hallgatók támogatását szolgáló pénz (például) 20 %-át évente az alapítványba fize(the)sse. Az intézmény hallgatói az intézmény garancia alapítványát kezelő banktól kaphatnának tandíj-hitelt. Az intézmény és a garancia alapítványt kezelő bank együttesen döntene arról, hogy hány hallgató, és mely hallgatók kapnak hitelt.

Az ilyen decentralizált alapítvány előnye az, hogy alkalmasabb a gazdasági szféra szereplőinek forrásait mozgósítani, hiszen az intézmények a velük kapcsolatban álló gazdasági aktorokat megnyerhetik alapítványuk támogatására. Be tudja vonni az önkormányzati szféra forrásait is, sőt lehetővé lehetne tenni, hogy ilyen garancia alapítványt – saját forrásaiból – önkormányzat is létrehozhasson valamely bankkal.

Az ilyen alapítványi garancia konstrukció a bankok érdekeltségét is lehetővé tenné, hiszen az alapítványi vagyon a hitelt nyújtó bankhoz lenne kötve.

A decentralizált alapítványi konstrukció legfontosabb előnye azonban az, hogy mind az intézményeket, mind a bankokat átgondolt, az alapítvány forrásait figyelembe vevő hitelezésre kényszeríti és együttesen teremt érdekeltséget külső forrás-bevonásra is.

Ára: 100,- Ft

Megjelent:

- 185 Egyházi iskolák indítása Magyarországon** (Tudományos tanácskozás Gyula, 1992. június 22-24.)
- 186 Kozma Tamás:** Új fejezetek a nevelésszociológiából
- 187 Csanády Márton:** Nem tudják, de költik? (A közoktatásfinanszírozás adatszolgáltatási rendszeréről)
- 188 Forray R. Katalin – Györgyi Zoltán – Híves Tamás – Imre Anna:** Az ózdi térség közoktatásának helyzete, kilátásai
- 189 Vámos Dóra:** Munkapiac és szakképzés az NSZK-ban
- 190 Liskó Ilona:** Szerkezetváltó iskolák
- 191 Szabó László Tamás:** Migráció és oktatás
- 192 Gábor Kálmán:** Civilizációs korszakváltás és az ifjúság
- 193 Szemerszki Mariann:** Főiskolai és egyetemi oktatók a felsőoktatási törvény tervezetéről
- 194 Tamas Kozma:** Expansion in Higher Education: The Case of the East European Region (Proposal for the 15th Annual EAIR Forum, Turku, Finland, August 15-18, 1993)
- 195 Balogh Miklós:** Önkormányzat és oktatás (Változó feltételek, önkormányzati döntési modellek)
- 196 Györgyi Zoltán:** Mezőgazdasági szakoktatás az iskolarendszerű oktatásban és a munkaerőpiac képésben
- 197 Imre Anna – Papházi Tibor – Szemerszki Mariann:** Tandíj a felsőoktatásban?
- 198 Kozma Tamás:** A közoktatás fejlesztési koncepciójának tudományos megalapozása
- 199 Szecskő Tamás:** A tömegkommunikáció társadalmi hatásai (Bevezetés a tömegkommunikáció szociológiájába)
- 200 Fehérvári Anikó – Györgyi Zoltán – Tót Éva:** Ifjúsági munkanélküliség (Megyei esettanulmányok)
- 201 Ladányi Andor:** "Nemcsak a gazdasági életben van szükség racionalizálásra, hanem kultúrpolitikánk terén is"
- 202 Gábor Kálmán – Mátay Melinda – Balog István – Kántor Zoltán:** Az ifjúság és az elit
- 203 Ladányi Andor:** Ami jó benne és ami nem (A felsőoktatási törvény mérlege)
- 204 Annási Ferenc – dr. Baráth Tibor:** Vélemények az iskolai menedzserképzésről egy regionális kutatás tükrében
- 205 Híves Tamás:** Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban
- 206 Ladányi Andor:** A felsőoktatás fejlesztési tervéről
- 207 Nagy Péter Tibor:** Szakoktatás és politika
- 208 Publikációk a cigányság oktatásáról** (Szerk.: Forray R. Katalin)
- 209 Györgyi Z. – Híves T. – Imre A. – Kozma T.** Településhálózat és iskolaszervezet
- 210 Szabó László Tamás:** Modernizáció kérdőjelekkel (Pedagógusképzés és továbbképzés)
- 211 Bajomi Iván:** Az oktatásügyi érdekszervezetek szerepe az oktatáspolitikai formálásában
- 212 Liskó Ilona – Fehérvári Anikó:** Szerkezetváltó iskolák a kilencvenes években
-